

**ГЭР БҮЛ, ХӨДӨЛМӨР, НИЙГМИЙН
ХАМГААЛЛЫН ЯАМ**

**ГЭР БҮЛИЙН ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖИХ ТУХАЙ
ХУУЛИЙГ БОЛОВСРУУЛАХ ХЭРЭГЦЭЭ,
ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДАН
СУДАЛСАН СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН**

**Улаанбаатар хот
2025 он**

АГУУЛГА

Удиртгал	3
НЭГ.АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙСЭН БАЙДАЛ	3
1.1.Тодорхойлж шийдвэрлэх гэж буй асуудлын эрх зүйн зохицуулалт, мөн чанар, цар хүрээ	3
1.2.Эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа нийгмийн бүлэг, иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллага, бусад этгээд	7
1.3.Асуудал үүссэн шалтгаан нөхцөл	7
Асуудал 1.Гэр бүлийг дэмжих шаардлага	11
Асуудал 2.Эх, хүүхдэд дэмжлэг үзүүлэх шаардлага	12
Асуудал 3.Гэр бүлд цогц үйлчилгээ үзүүлэх	19
Асуудал 4.Гэр бүлд ээлтэй орчин	20
ХОЁР.АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ	21
2.1.Гэр бүл, эх, хүүхдэд төрөөс үзүүлэх дэмжлэг	21
2.2.Гэр бүлд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээ	22
2.3.Гэр бүлд ээлтэй орчин бүрдүүлэх	22
2.4.Гэр бүлийг дэмжих тогтолцоо	23
ГУРАВ.АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД, ЭЕРЭГ БОЛОН СӨРӨГ ТАЛ ДЭЭР ХИЙСЭН ХАРЬЦУУЛАЛТ	25
ДӨРӨВ.СОНГОСОН ХУВИЛБАРЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ	28
4.1. Хүний эрх, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө	28
4.2.Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө	29
4.3.Нийгэмд үзүүлэх нөлөө	31
4.4.Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө	32
4.5.Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, бусад хуультай нийцэж байгаа эсэх.	33
ТАВ.ТУХАЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ТАЛААРХ ОЛОН УЛСЫН БОЛОН БУСАД УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА	35
ЗУРГАА. ЗӨВЛӨМЖ	51

Удиртгал

Гэр бүлийн хөгжлийг дэмжих тухай хуулийг боловсруулах хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судалгааг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 13 дугаар зүйл, Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлал” -ын дагуу хийж гүйцэтгэлээ.

Гэр бүлийн хөгжлийг дэмжих тухай хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлалын /цаашид Аргачлал гэх/ 1 дүгээр зүйлийн 1.3 дахь хэсэгт заасан хууль тогтоомжид урьдчилан тандан судлах ажиллагааг тус аргачлалын 2 дугаар зүйлийн 2.1-т заасан дараах үе шатаар хийсэн болно: Үүнд:

1. Асуудалд дүн шинжилгээ хийх;
2. Асуудлыг шийдвэрлэх зорилгыг томъёолох;
3. Асуудлыг зохицуулах хувилбаруудыг тогтоож, тэдгээрийн эерэг, сөрөг талыг харьцуулан судлах;
4. Зохицуулалтын хувилбаруудын үр нөлөөг тандан судлах;
5. Зохицуулалтын хувилбаруудыг харьцуулан судлах;
6. Тухайн зохицуулалтын талаарх олон улсын болон бусад улсын эрх зүйн зохицуулалтын харьцуулсан судалгаа хийх;
7. Зөвлөмж боловсруулах.

Дээрх дарааллын дагуу нэгдүгээрт одоогийн хууль тогтоомжийн хүрээнд үүсэж буй асуудлыг тодорхойлохыг зорьсон болно. Асуудлыг тодорхойлсны дараагаар асуудлыг шийдвэрлэх ерөнхий зорилгоо томъёолж, тухайн зорилгод хүрэх хувилбарыг тогтоосон. Тухайн үе шатанд асуудлыг шийдвэрлэх хувилбаруудыг зорилгод хүрэх байдлаар нь харьцуулан дүгнэж хамгийн оновчтой хувилбарыг сонгон авч үр нөлөөг судалсан.

Эцэст нь тухайн судалгааны хувилбаруудаас сонгон авсан хувилбарт үндэслэн дүгнэлт, зөвлөмж боловсруулав.

НЭГ.АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙСЭН БАЙДАЛ

1.1.Тодорхойлж шийдвэрлэх гэж буй асуудлын эрх зүйн зохицуулалт, мөн чанар, цар хүрээ

Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын Арван зургадугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Гэр бүл бол нийгмийн жам ёсны үндсэн нэгж мөн бөгөөд нийгэм, төрөөр хамгаалуулах эрхтэй”¹ гэж заасан.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 11 дэх хэсэгт “Гэр бүл, эх нялхас, хүүхдийн ашиг сонирхлыг төр хамгаална” гэж, Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй

---

¹ Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал.

тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна”² гэж заасан нь төрийн гэр бүлийг хамгаалах уургийг тодотгосон байна.

Гэр бүл, гэр бүлийн гишүүдийн эрх ашгийг хамгаалах талаар Гэр бүлийн тухай, Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай, Хүүхдийн эрхийн тухай, Хүүхэд хамгааллын тухай, Нийгмийн халамжийн тухай зэрэг хууль, холбогдох журам, дүрэм, стандарт, эрх зүйн баримт бичиг хэрэгжиж байна.

Монгол Улс нь Үндсэн хуульдаа тунхагласан хүний эрх, эрх чөлөөг хангах баталгааг бүрдүүлэх үүргийнхээ дагуу Гэр бүлийн тухай бие даасан хуулийг³ 1999 онд батлан хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд уг хуулиар гэр бүлийн харилцаанд оролцогч иргэний хувийн эрх зүйн зохицуулалтыг шийдвэрлэж байна.

Гэр бүлийн тухай хууль нь 1999 онд батлагдсан бөгөөд хувийн эрх зүйн асуудлуудыг зохицуулж буй суурь хууль юм. Нийт 8 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан нь гэр бүлийн харилцаанд тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхээс илүүтэй салбарын харилцааг зохицуулсан, бусад хуулийн шинэчлэлийг дагалдан тухай бүр нэмэлт, өөрчлөлт орсон. *Тухайлбал*, 2002 онд Иргэний хууль, 2011 онд Нотариатын тухай, 2012 онд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай, 2016 онд Хүүхэд хамгааллын тухай, 2018 онд Иргэний улсын бүртгэлийн тухай, 2021 онд Соёлын тухай хууль батлагдсантай холбоотой Гэр бүлийн тухай хуульд тус тус нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан байна.⁴

Тус хуулиар гэрлэлтийн үндсэн нөхцөл, гэрлэх, гэрлэлт дуусгавар болох, түүний үр дагавар, эцэг, эх, хүүхдийн хоорондын харилцаа, тэжээн тэтгэх, тэтгүүлэхтэй холбогдсон харилцаа, хүүхдийг асран хамгаалах, үрчлэхэд холбогдох харилцааг зохицуулна.

Нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага өөрчлөгдөж, гэрлэх, гэрлэлт цуцлах, хүүхдийн эрх, хууль ёсны эрх ашиг хөндөгдөх, зөрчигдөх, сэргээх зэрэг харилцаа ихсэж, үүнээс үүсэх үр дагаврыг Гэр бүлийн тухай хуулиар нарийвчлан зохицуулахгүй байна. Иймээс сүүлийн 10 гаруй жил гэр бүлийн хувийн эрх зүйн дор дурдсан харилцааг боловсронгуй болгохоос ажиллаж, гэр бүлийн дор дурдсан харилцааг Гэр бүлийн тухай хуулийг шинэчлэн найруулгаар шинээр зохицуулахаар тусгасан байна. Үүнд:

- гэр бүлийн гишүүдийн хөрөнгийн эрх буюу гэрлэгчдийн дундаа хэсгээр өмчлөх, эсхүл хамтран өмчлөх эд хөрөнгийн эрхийн зохицуулалтыг сайжруулах, энэ хүрээнд хүйс солиулах нь гэрлэлтэд ямар үр дагавар үүсгэх, тээгч эхээр хүүхэд тээлгэх, зохиомлоор үр суулгах нь гэр бүл, өв залгамжлалын эрх зүйгээр хэрхэн зохицуулагдах;
- гэрлэгчдийн эрх, үүргийн нарийвчлах, гэр бүлийн гишүүдийн өмнө хүлээн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх;
- гэрлэлт цуцлахад гэр бүлийн гишүүдийн эрх ашиг хөндөгдөх, зөрчигдөх нөхцөл байдал үүсэж байгааг анхаарч, гэрлэлт цуцлах, дуусгавар болох,

² Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.

³ Гэр бүлийн тухай хууль 1999.

⁴ С.Сүхбаатар, Б.Энх-Амгалан, and Х.Санчир, *Гэр бүлийн харилцаанаас үүссэн зарим төрлийн иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэрийн дүн шинжилгээ, Хувийн эрх зүйд холбогдох судалгааны тайлангийн эмхэтгэл XIII боть* (Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, 2022), 127.

хүчингүй болгох, сэргээх зэрэг асуудалд үүсэх үр дагаврыг тооцоолж, гэр бүлийн гишүүдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, түүнийг зөрчихгүй байх зохицуулалтыг хуульд тодорхой тусгах;

- Мөн Иргэний хуульд гэрлэгчдийн эд хөрөнгийн эрхийн асуудлыг тодорхойлсныг Гэр бүлийн тухай хуульд дэлгэрүүлж баталгаажуулаагүйг баталгаажуулж, гэрлэгчдийн болон гэр бүлийн гишүүдийн эд хөрөнгө, эрх ашгийг хамгаалах, гэрлэлтийн гэрээний зохицуулалтыг тусгах;
- Хүүхэд гэр бүлийн гишүүн болохын хувьд хамтран өмчлөх дундын өмчтэй байх, үл хөдлөх хөрөнгө, үнэт эдлэл эзэмших эрхийг хуулиар баталгаажуулан хүүхдийн өмч байхаар хуульчилж, түүнийг захиран зарцуулах харилцааг зохицуулах;
- гэрлэлтээ бүртгүүлээгүй боловч хамтран амьдарч байгаа хүмүүсийн эрх, үүргийг тодорхойлох цаашлаад эд хөрөнгө хуваах, хүүхэд асрамжлахын маргаан үүсэх тохиолдолд үүсэх үр дагаврыг зохицуулах;
- Монгол хүний удмын сангийн аюулгүй байдлыг хамгаалах зорилгоор гэрлэхийг хүсэгчид хоорондоо садан төрлийн холбоотой эсэхээ мэдэх боломжийг хангах зохицуулалт бүрдүүлэх;
- хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн тохиолдолд шаардах боломжийг хангах, эцэг, эхийн эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхой болгох, мөн эцэг, эх тогтоолгох асуудлыг тодорхой болгож, хүүхдийн хууль ёсны эрх ашиг сонирхлыг хамгаалах асуудлыг оновчтой зохицуулах;
- эцэг, эх байх эрхийг хассан тохиолдолд түүнийг буцаан сэргээх, эсхүл эрхийг нь тодорхой хугацаагаар хязгаарлах зэрэг оновчтой зохицуулалт хийх;
- нийгмийн хөгжлийн хэрэгцээ шаардлагын дагуу нөхөн үржихүйн тусгай аргыг хэрэглэж буюу тээгч эх, эсийн донор ашиглаж төрсөн хүүхдийн эцэг, эхийг тогтоох харилцааг хуульчлах;
- хүүхдийн тэтгэлгийг тэтгэлэг авагчийн нөхцөл, тэтгэлэг төлөгчийн орлого зэрэгтэй уялдуулж, эрх бүхий байгууллагаас батлах аргачлалаар шүүх тогтоох шинэлэг зохицуулалт бий болгох;
- хүүхдийн аливаа эрх ашиг хөндөгдөж байгаа тохиолдолд зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор үрчлэх эсэх асуудлыг шүүхээр шийдвэрлүүлэх;
- гадаадын иргэнтэй гэр бүл болох, гэрлэлт цуцлах, хүүхдийн асрамж, тэтгэлэг, хөрөнгийн маргааныг шийдвэрлэхэд олон улсын чиг хандлага, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, конвенцод нийцсэн эрх зүйн зохицуулалт бий болгох.

Дээр дурдсанаас харахад Гэр бүлийн тухай хуулиар шийдэх гэр бүлийн харилцааны асуудлууд нь гэр бүлийн эрх зүйн харилцааны асуудал, гэрлэгч иргэдийн хувийн эрх зүйн хүрээний асуудлууд байгаа юм. **Гэтэл гэр бүлийн тогтвортой байдал, гэр бүлийн хөгжил, сайн сайхан байдлыг дэмжих** талаарх эрх зүйн зохицуулалт байхгүй байна.

Гэтэл нийгмийн анхан шатны нэгж болсон гэр бүлийг бэхжүүлэх, Гэр бүлийг төрөөс дэмжих шаардлага байна. Энэ талаар энэхүү тандан судалгааны “1.3 Асуудал үүссэн шалтгаан нөхцөл”-д тодорхой дурдах болно.

Монгол Улсад "Төрөөс гэр бүлийн хөгжлийн талаар баримтлах бодлого 2003 он"⁵, "Төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого 2016 он"⁶ хэрэгжиж байсан боловч Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 45 дугаар тогтоолыг хэрэгжүүлэх зорилгоор Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуульд⁷ нийцүүлэн 2021 онд хүчингүй болгосон.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого батлах тухай" 52 дугаар тогтоолын⁸ 1 дүгээр хавсралтын Зорилтын 2.3-т "Хүн амын тогтвортой өсөлтийг дэмжиж идэвхтэй, бүтээлч иргэн, гэр бүлийг төлөвшүүлнэ." гэж заасан. Түүнчлэн Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор баталсан "Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр"-ийн 2.1.1.2-д "Гэр бүлийн тухай хуулийг шинэчлэн батлуулж, "Чанартай амьдрал-гэр бүлийн гишүүдийн оролцоо" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.", 2.1.1.3-т "Хиймэл оюун ухааныг ашиглан иргэн бүрийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн нийгмийн үйлчилгээг нэвтрүүлнэ.", 2.1.1.4-д "Гэр бүлийн хөгжлийн цогц үйлчилгээний төвийг бүх аймаг, дүүрэгт төр, хувийн хэвшлийн түншлэлээр ажиллуулж, гэр бүлд сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх, гэр бүлийн гишүүдийн ёс зүйн хариуцлагыг дээшлүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ." гэж тус тус заасан нь Гэр бүлийг дэмжих тухай хуулийн төслийг боловсруулах хууль эрх зүйн үндэслэл болж байна.

Түүнчлэн Нийгмийн халамжийн хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд халамжийн хөтөлбөрүүдийг зорилтот хэсэгт чиглүүлж харин нийтлэг хэлбэрээр төрөөс эх, хүүхэд, гэр бүлд үзүүлж байгаа тэтгэмж, тусламж, урамшууллын бодлогыг нийгмийн халамжийн хууль тогтоомжоос салгаж тусдаа хуулиар зохицуулах шаардлага бий болсон. Эх нялхас, хүүхдийн ашиг сонирхлыг төрөөс хамгаалахад чиглэсэн нийгмийн халамжийн 6 хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Үүнд:

- ✓ Олон хүүхэд төрүүлж өсгөсөн эхийг урамшуулах тухай 2011 он;
- ✓ Нийгмийн халамжийн тухай 2012 он;
- ✓ Ахмад настны тухай 2017 он;
- ✓ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай 2016 он;
- ✓ Алдар цолтой ахмад настанд нэмэгдэл, хөнгөлөлт олгох тухай 2017 он;
- ✓ Эх, эцэг, олон хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт тэтгэмж олгох тухай 2017 он.

Эдгээрээс Олон хүүхэдтэй эхийг урамшуулах тухай⁹, Эх, эцэг, олон хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт тэтгэмж олгох тухай¹⁰ хуулийн хүрээнд жирэмсэн болон 0-3 насны хүүхдээ асарч байгаа эхчүүдэд сар бүр тэтгэмж, ихэр хүүхдийн тэтгэмж, 4 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй эхийг Эхийн алдар одонгоор урамшуулж жил бүр тэтгэмж олгох, Мөн Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн хүрээнд 0-18 хүртэлх насны хүүхдэд сар бүр мөнгөн тэтгэмж олгож байгаа нь хүн амын өсөлтийг дэмжих, эх, хүүхдийг дэмжихэд чиглэсэн арга хэмжээ тул Гэр

⁵ Монгол Улсын төрөөс гэр бүлийн хөгжлийн талаар баримтлах бодлого. УИХ-ын тогтоол.

⁶ Төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого батлах тухай. Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол.

⁷ Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай /Шинэчилсэн найруулга/ хууль.

⁸ Монгол Улсын Их Хурлын тогтоол, «"Алсын Хараа-2050" Монгол Улсын Урт Хугацааны Хөгжлийн Бодлого Батлах Тухай», accessed 16 Аравдугаар сар 2023 <https://legalinfo.mn>.

⁹ Олон хүүхэдтэй эхийг урамшуулах тухай 2010.

¹⁰ Эх, эцэг, олон хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт тэтгэмж олгох тухай 2017.

бүлийг дэмжих тухай хуулийн төслийн хүрээнд боловсруулах хууль зүйн үндэслэлтэй гэж үзэж байна.

1.2. Эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа нийгмийн бүлэг, иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллага, бусад этгээд

Гэр бүлийг дэмжих тухай хуулийн төслийг боловсруулан батлуулснаар нийгмийн аливаа бүлэг, иргэн, аж ахуйн нэгжийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд сөргөөр нөлөөлөхгүй бөгөөд гэр бүлийг дэмжих эрх зүйн орчин бүрдэж, санхүүгийн эх үүсвэр, нөөц, нөөцийн хуваарилалт тодорхойлогдоно. Гэр бүлээр дамжин Монгол Улсын нийт хүн амын эрх, хууль ёсны эрх ашиг сонирхол хөндөгдөнө.

1.3. Асуудал үүссэн шалтгаан нөхцөл

Манай улс хүн амаа өсгөх, төрөлтийг дэмжих зорилгоор олон хүүхэдтэй эхчүүдэд хүүхдийн тоог харгалзан тэтгэмж олгох арга хэмжээг хэрэгжүүлж байсан. Тухайлбал, БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын 1962 оны 1 дүгээр сарын 30-ны өдрийн чуулганаар “Олон хүүхэд төрүүлж өсгөсөн эхчүүдэд улсаас олгох Тэтгэврийн хэмжээг нэмэгдүүлэх тухай хууль” батлагдаж уг хуулиар 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй эхчүүдэд хүүхдийн тоог харгалзан 300-800 төгрөгийг жилд нэг удаа олгож байсан. Ардын Их Хурлын тэргүүлэгчдийн 1971 оны 7 дугаар сарын 5-ны өдрийн 140 дүгээр зарлигаар Олон хүүхэдтэй эхчүүдэд улсын тэтгэвэр олгох журамд өөрчлөлт оруулж, төрүүлж өсгөсөн 4 ба түүнээс дээш тооны бага насны олон хүүхэдтэй эхэд 16 хүртэл насны хүүхдийн тоог харгалзан жилд 1 удаа тэтгэмж олгож байжээ. Энэхүү арга хэмжээ нь манай улсын хүн амыг өнгөрсөн зуунд эрчимтэй өсөхөд чухал нөлөө үзүүлсэн байна. Хүн амын өсөлтөд төрөлт чухал нөлөө үзүүлдгийг доорх хүснэгтээс харж болно. Хэдийгээр сүүлийн жилүүдэд эх хүүхдийг дэмжихэд чиглэсэн хөтөлбөрүүдийг нэмэгдүүлж байгаа ч төрөлтийн түвшин буурч байна. Ялангуяа 2016 оноос хойш тогтмол буурч байна.

Зураг 1. Монгол Улсын төрөлтийн тоо мэдээлэл, 1963-2023 он

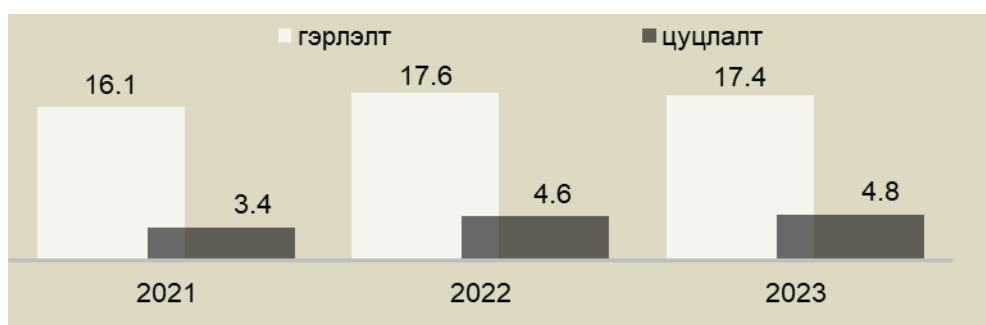

Төрөлттэй холбоотойгоор 2010 онд 1.6 хувь байсан хүн амын жилийн дундаж өсөлт 2015 онд 2.1 хувь хүртэл өссөн хэдий ч 2023 онд 1.4 хувь болж буурсан байна. Монгол Улсын хүн амын өсөлтийн хувь 2033 он хүртэл тогтмол аажмаар жилд дунджаар 0.1 нэгж хувиар буурсаар, 2036-2046 он хүртэл аажмаар өсөх боловч 2050 онд буурч 1.3 хувь болно гэж¹¹ тооцоолсон.

2023 оны байдлаар Монгол Улсын 3,504,741 хүн ам нь 983,485 мянган өрхөд бүртгэгдэн амьдарч байгаа бөгөөд нэг өрхөд 3.56 хүн ногдож байна. 2020-2023 онд жилд дунджаар 21,409 өрх айл шинээр, үүнээс 2023 онд хамгийн их буюу 41,938 өрх айл шинээр нэмэгдсэн байна. Нийт өрхөд 18 хүртэл насны 4 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй өрхийн тоо 6.1 хувийг, өрх толгойлсон ганц бие эцэг, эх 8.7 хувийг, үүнээс өрх толгойлсон эх 7.1 хувийг, өрх үүсгэн ганц биеэр амьдардаг өндөр настан 5 хувийг тус тус эзэлж байна.

Монгол Улсад 0-18 насны хүүхэдтэй өрхийн тоо 567,000 байгаа бөгөөд энэ нь нийт өрхийн 57.6 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд хүүхэдтэй нэг өрх дунджаар 2.18 хүүхэд ногдож байна.

Зураг 2. Гэрлэлт, цуцлалтын байдал

Улсын хэмжээнд 2020-2023 онд жилд дунджаар 16,338 хос гэрлэлтээ бүртгүүлсэн бол 4009 хос гэрлэлтээ цуцлуулсан байна. 2023 онд гэрлэлтээ бүртгүүлсэн хосын тоо 17,408 байж, өмнөх оноос 116-аар буюу нэг орчим хувиар буурсан бол гэр бүл цуцлалт 4776 болж, өмнөх оноос 4,9 хувиар буюу 223-аар нэмэгджээ.

Хувь хүний төлөвшил, хүмүүжил, нийгэмшил, соёл, ёс суртахуун, зан ааш, дадал зуршил, үзэл хандлагын 70% нь төрөлх гэр бүлийн орчиндоо бүрэлдэн боловсордог бөгөөд энэ үүднээс хүний хөгжлийн анхдагч хамгийн чухал орчин бол гэр бүл юм.¹² Гэр бүлийн асуудлыг цогцоор нь онол, практикийн түвшинд судалж хариулт өгөх, төрийн бодлого үйл ажиллагаанд тусгах практик зөвлөмж гаргах, хүндрэл бэрхшээл, асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлох хэрэгцээ, шаардлага гарч байна.

Гэр бүлийн харилцааны өнөөгийн хэв маяг, хөгжил, өөрчлөлт, цаашдын чиг хандлага, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлох зорилготойгоор 2010, 2019 онд “Монгол гэр бүлийн харилцааны өнөөгийн байдал” суурь судалгааг тус тус хийсэн байдаг. Судалгаанаас үзэхэд ойрын 5-10 жилд манай оронд өрх гэр

¹¹ Монгол Улсын Хүн амын 2020-2050 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо, ҮСХ, 2021 он

¹² Монгол Гэр Бүлийн Бүтэц Хэв Маяг, Харилцааны Онцлог, Тулгамдаж Буй Асуудал, accessed 6 Аравдугаар сар 2024 www.gerbul.mn.

бүлийн харилцааны асуудал улам нарийсан төвөгтэй болж, шийдвэрлэх асуудлууд дэвшин гарч ирэх хандлага ажиглагдаж буйг дурджээ. Мөн архидалт, ядуурал, үнийн хөөргөдөл, мөнгөний ханшны уналт, шилжих хөдөлгөөн, гадаадад гарч ажиллах, даяаршил зэрэг нийгэм, эдийн засгийн хүчин зүйлс гэр бүлийн зөрчилд нөлөөлдөг гэж үзсэн.¹³

Сүүлийн жилүүдэд Монголын өрх, гэр бүлийн хэв маягт өөрчлөлт орж нийлмэл, дан, өрөөсгөл, дахин гэрлэсэн, дагавар хүүхэдтэй, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнтэй, улс дамнасан, олон соёлт, ижил хүйстэн, хамтран амьдрах, бүлгээр амьдрах зэрэг гэр бүлийн хэлбэрүүд бий болж байгаа бөгөөд үүний улмаас гэр бүлүүдэд санхүүгийн, сэтгэл зүйн, эрүүл мэндийн, боловсролын, харилцааны олон тулгамдсан асуудлууд бий болж, гэр бүлийн хүчирхийлэл, гэр бүл салалт нэмэгдэж, үүний хохирогч нь ихэвчлэн хүүхэд, эмэгтэйчүүд болж байгаа зэрэг сөрөг үр дагаврууд нэмэгдэж байна.¹⁴

Мөн судлаач Б.Оюун-Эрдэнийн үзэж байгаагаар “Монгол улсад явагдсан нийгмийн шилжилтийн үе болон дэлхий дахины даяарчлал, соёлын глобалчлал нь монгол гэр бүлийн бүтэц, хэв маягт ихээхэн өөрчлөлтийг авчирч байна.¹⁵

Тэрээр, <<Монгол гэр бүл оршин тогтнож ирсэн түүхэн хугацаанд иргэншлийн өвөрмөц дүр төрхөөрөө ураг төрлийн холбоонд үндэслэн уламжлалт хүмүүжил ёс заншил, хуулийн хэм хэмжээгээр гэр бүлийн боловсролыг хойч үедээ олгож, тэднийг амьдралын ухаанд сургаж ирсэн. Харин орчин үед амьдралын хэв маяг өөрчлөгдөн гэр бүлийн асуудал олон талтай болсон нөхцөлд цөөн хүн амтай манай орны хувьд гэр бүлийн боловсролыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, гэр бүлийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн байдлаар иргэдэд олгох нь улс орон хийгээд хүний хөгжлийн чухал хөшүүрэг болох юм.

Иргэдэд гэр бүлийг хэвийн харилцаатай тогтвортой авч явахад зайлшгүй шаардлагатай боловсролыг олгохын зэрэгцээ тэдний амьдралын мөчлөг, насны онцлогт тохирсон өөрөөр хэлбэл хэрэгцээнд нь тулгуурласан гэр бүлийн боловсролыг олгох шаардлагатай байна.

Гэр бүлийн талаарх үзэл хандлага хэвшмэл байдлаас аажмаар өөрчлөгдөх байдал ажиглагдаж байна. Ингэхдээ гэр бүлийн эрхэм нандин чанар алдагдаж, үнэнч бус байдал, материаллаг сонирхолд тулгуурлах, гэр бүлийн хариуцлагаас зайлсхийх, бэлгийн харилцааны хувьд чөлөөт байдлыг эрхэмлэсэн, аминч үзэл давамгайлах хандлага бий болж байна.

Эцэг эхчүүд хүүхдээ анхаарах, тэднийг хайрлаж халамжлах болон эдийн засгийн нөхцөл бололцоог хангах тал дээр ихээхэн анхаарал тавьдаг боловч хүүхэдтэйгээ харилцах, хүмүүжүүлэх арга барилаа сонгох тал дээр нэлээд алдаж байна. Иймд эцэг эхийн хүүхдийнхээ нас сэтгэхүйн онцлогийг харгалзан тэдэнтэй

---

¹³ ШУА-ийн ФСХ, УБИС Монгол гэр бүлийн харилцааны өнөөгийн байдал, УБ (2010).

¹⁴ Ц.Норовдондог (Ph.D) and Д.Аюуш, *Гэр бүл салалт, гэр бүлийн харилцааны зөрчил шийдвэрлэлтийн талаарх бусад орнуудын туршлага ба Монгол Улсын нөхцөл байдал (Харьцуулсан судалгаа)*, УБ, «Парламент» судалгааны эмхэтгэл., Боть 39 (УБ: Улсын Их Хурлын Тамгын газар Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэн, 2022), 324.

¹⁵ Б.Оюун-Эрдэнэ, «Монгол гэр бүлийн бүтэц хэв маяг, харилцааны онцлог, тулгамдаж буй асуудал», *Proceedings of the Mongolian Academy of Sciences* 52 (15 Наймдугаар сар 2017): 37.

зөв үлгэр дуурайл бүхий харилцаагаар хүүхдийг хөгжүүлж, төлөвшүүлэхэд туслах “сайн эцэг эх”-ийн сургалт, мэдээллийн үйл ажиллагааг цаашид тогтолцоот байдлаар хөгжүүлэх нь чухалчлагдаж байна.

Хөдөөгийн нийгмийн суурь үйлчилгээний хангамж, материаллаг баазыг сайжруулах, бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих, ингэхдээ засаг захиргааны олон нэгжид заавал тархаан суурьшуулах шаардлагатай эсэх талаарх сүүлийн үеийн судлаачдын саналыг харгалзан үзэх. Нийгмийн үйлчилгээнд хамрагдаж чадахгүй ядуу болон захын хорооллын өрхийн иргэд, түүнчлэн шилжин ирсэн гэр бүлд эрүүл мэнд, боловсрол зэрэг төрөл бүрийн сургалт, ажил хөдөлмөр эрхлэх чиглэлээр үзүүлж буй төрийн үйлчилгээний хамрах хүрээг өргөтгөх шаардлагатай байна.

Гэр бүлийн асуудлыг тусгайлан хариуцдаг төрийн тогтолцоог бий болгох нь гэр бүлд тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх салбар дундын зохицуулалтыг нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой болно>> гэж дүгнэсэн.

Гэр бүлийн хосуудын нас 30 хүрээгүй, хамтын амьдрал нь 5 жилээс хэтрээгүй, хосууд хоёулаа анхны удаа гэрлэсэн гэр бүлийг залуу гэр бүлд тооцож, 18-21 насандаа гэрлэсэн залуучуудыг түрүү залуу, 22-25 насандаа гэрлэсэн залуучуудыг дунд залуу, 26-30 насандаа гэрлэсэн залуучуудыг төгс залуу гэр бүл бологсад гэж үздэг.¹⁶ Өнөөдөр Монгол улсын хүн амын 67.5 хувийг 34 хүртэлх насны хүүхэд, залуучууд эзэлж байгаа нь хүн амын нөхөн үйлдвэрлэл, гэрлэлт, залуу гэр бүлийн өсөлтөд шууд нөлөөлж байна.¹⁷

Гэр бүлийн харилцааны зөрчил ихэвчлэн хэний хооронд үүсдэг талаарх асуултад хадам эцэг, эх – хүргэн, бэрүүдийн хооронд зөрчил (16,3%) гардаг гэж хариулсан нь залуу гэр бүлүүд хадам эцэг эх, төрөл төрөгсдөө танигдах байдал, гэр бүлийн амьдралын бэлтгэл дутмаг, амьдралын туршлага бага зэрэгтэй холбоотой юм. Өнөөгийн залуучуудын гэр бүлийн амьдралын бэлтгэл тийм ч сайнгүй дунд зэрэг (52,5%), муу (25,6%) байгаа нь ч энэ зөрчилд нөлөөлж байгаа ба оюутны гэр бүл, хөгжлийн бэрхшээлтэй, бага орлоготой, орон байргүй, ажилгүй залуучуудын гэр бүлд энэ зөрчил илүү дарамт болж байна. Мөн судалгаагаар гэр бүл цуцлалтын 38 хувийг гэрлэснээс хойш 6-7 жилийн дотор салж байгаа залуу гэр бүл эзэлж байгаа нь гэр бүлийн амьдралын эхний үеүдийг залуучууд тэр бүр даван туулж чаддаггүйг харуулж байна.¹⁸

Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамнаас 2018 онд хийсэн “Монгол гэр бүлийн харилцааны хэв шинж, өөрчлөлт” судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 69.9 хувь нь гэрлэсэн бөгөөд гэрлэлтээ батлуулсан, 13.5 хувь нь гэрлэсэн боловч гэрлэлтээ батлуулаагүй, 12.4 хувь нь бэлэвсэн, 2.1 хувь нь тусгаарласан, 1.2 хувь нь цуцалсан, 0.9 хувь нь огт гэрлээгүй байна. 2004, 2010 онуудын судалгааны дүнтэй харьцуулахад 2004 онд 12.8 хувь байсан хамтран амьдарч буй гэр бүлийн тоо 14 жилийн хугацаанд хэвээр шахуу (0.7 хувиар өссөн), нийслэлд ялимгүй илүү (2018 онд 16.8 хувь) байв. Судалгаанд хамрагдсан огт гэрлээгүй иргэдийн тал нь 25-34 насныхан байхад 16.5 хувь нь 45 ба түүнээс дээш настай байна. Мөн огт гэрлээгүй иргэдийг боловсролын хувьд үзвэл 77.8 хувь буюу таван хүн тутмын дөрөв нь бүрэн дунд, түүнээс доош боловсролтой иргэд байна.312 Ийнхүү гэр

¹⁶ Т.Бүрэнжаргал, *Гэр бүлийн социологи* (2005).

¹⁷ «Монгол гэр бүлийн бүтэц хэв маяг, харилцааны онцлог, тулгамдаж буй асуудал».

¹⁸ Ibid.

бүлийн бүтэц, хэв маяг, гэрлэлтийн насжилтын байдалд өөрчлөлт орсноор шинэ асуудлууд урган гарсаар байна.¹⁹

Асуудал 1. Гэр бүлийг дэмжих шаардлага

Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамнаас 2018 онд хийсэн “Монголын гэр бүлийн харилцааны хэв шинж, өөрчлөлт”²⁰ судалгаагаар гэр бүлийн тулгамдсан асуудлыг тодорхойлсон байдаг. Уг судалгаагаар гурван гэр бүл тутмын нэг нь санхүүгийн асуудалтай, таван гэр бүл тутмын нэг нь орон байрны асуудалтай гарсан байна. Гэр бүлийн уламжлалт угийн бичгийг гэр бүлийн 11.5 хувь нь хөтөлдөг байна. Гэр бүлийн зөрчил, маргааны шалтгааныг судлахад 55.3 хувь нь санхүү, өр зээлийн асуудлаас, 15.7 хувь нь согтууруулах ундааны хэрэглээнээс, 15.3 хувь хүүхэдтэй холбоотой асуудлаас, 11 хувь нь үзэл бодлын зөрчлөөс болж байна гэж үзжээ.

Төрөөс гэр бүлд ямар дэмжлэг хүсэж байгааг тодруулахад 57.57 хувь хөдөлмөр эрхлэх боломжийг өсгөж өрхийн орлогын эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх, 55.4 хувь өрхийн орлогоо нэмэгдүүлэхийг, 18.6 хувь гэр бүлийн боловсрол олгохыг, 17.7 хувь гэр бүлийн харилцаа, сэтгэл заслын зөвлөгөө хүссэн байна. Залуу гэр бүлийн 50.8 хувь нь ажлын байраар хангах дэмжлэг, 22.5 хувь орон сууц, 16.3 хувь орлого нэмэгдүүлэхийг хүсэж байсан бол дунд нас /35-49/-ны гэр бүлд санхүү, хүүхдийн боловсрол, хүмүүжлийн асуудлыг чухалчилсан байна.

Гэрлэлт цуцалсан шүүхийн шийдвэрүүдийн 76 хувь нь таарамжгүй харилцаа, 12 хувь нь архидалт, 8 хувь нь тусдаа амьдарч байгаа, 2 хувь нь гэр бүлээс гадуурх харилцаа, 2 хувь нь гэр бүлийн хүчирхийллээс тус тус шалтгаалсан байна.²¹

2019-2023 оны дунджаас харахад гэрлэлт цуцалсны дараа хүүхдийн тэтгэлгийн 60 гаруй хувь огт төлөгдөхгүй байгаа нь эцэг, эхийн ухамсар, үүргээ хэрэгжүүлэхгүй хариуцлагагүй байдал, ажилгүйдэл, ядуурал, төлбөрийн чадваргүй байдалтай холбоотой байна.²²

Дээрх байдлаас харахад гэр бүлд тэдний амьжиргааг дэмжих дэмжлэг үзүүлэх, орчныг сайжруулах, нийгэм – сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх, гэр бүлийн боловсрол олгох, нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэх зэргээр төрөл бүрийн дэмжлэг хэрэгтэй нь харагдаж байна.

Түүнчлэн, 2017 оноос Гэр бүл, хүүхэд залуучуудын хөгжлийн газар Гэр бүлийг дэмжих туршилтын хөтөлбөрийг үндэсний хэмжээнд хэрэгжүүлжээ. Туршилтын хөтөлбөрийн хүрээнд хийсэн “Монгол гэр бүлийн өнөөгийн байдал,

---

¹⁹ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам, *Монголын гэр бүлийн харилцааны хэв шинж, өөрчлөлт*, (2018).

²⁰ Ibid.

²¹ «Гэр бүлийн харилцаанаас үүссэн зарим төрлийн иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэрийн дүн шинжилгээ», 134.

²² Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам, «Монголын гэр бүлийн харилцааны хэв шинж, өөрчлөлт».

тулгамдсан асуудал, үйлчилгээний хэрэгцээ” судалгаанд 42,970 орчим гэр бүлийг хамруулсан байна.²³

Энэхүү судалгаагаар манай улсад амьжиргааны түвшин, гэр бүлийн гишүүдийн харилцаа, нийгэмд эзэлж буй байр суурь, хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал зэргээрээ ялгаатай 12-13 хэв шинжийн гэр бүл байна хэмээн дүгнэжээ.

Харин Гэр бүлийг дэмжихэд хэв шинж бүрд тохирсон нийгмийн ажлын үйлчилгээний нэр төрөл, практик арга зүйг бий болгож, хуульд тусгаж, хэрэгжилтийг хангаж ажиллах хэрэгтэй гэж мэргэжилтнүүд үзэж байна.

Нийгэмд хэдийгээр гэр бүл гэсэн нэг ойлголтоор л нэрлэгдэж байгаа боловч үнэндээ 10 гаруй хэв шинжийн гэр бүл байгаа нь судалгаагаар нотлогдсон. Эдгээр хэв шинжийн 8,100 гэр бүлд бид 2017 оноос хойш туршилтын хөтөлбөрийг төсөл хэлбэрээр хэрэгжүүлж байна.

Хэв шинжээр нь аваад үзэхээр өрх тус бүрд өөр өөр төрлийн үйлчилгээ хэрэгтэй гэдэг нь ажиглагдсан. Мөн халамжийн олон янзын хөтөлбөрийн олон төрлийн өрх, гэр бүлд ирэх үр өгөөжийг нэмэгдүүлэхийн тулд төрийн үйлчилгээг гэр бүлүүдийн онцлогийг харгалзсан байдлаар хүргэх бодлогыг боловсруулах шаардлага байгаа юм.²⁴

Асуудал 2.Эх, хүүхдэд дэмжлэг үзүүлэх шаардлага

Нийгмийн халамжийн хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд халамжийн хөтөлбөрүүдийг зорилтот хэсэгт чиглүүлж харин нийтлэг хэлбэрээр төрөөс эх, эцэг, хүүхэд, гэр бүлд үзүүлж байгаа тэтгэмж, тусламж, урамшууллын бодлогыг нийгмийн халамжийн хууль тогтоомжоос салгаж тусдаа хуулиар зохицуулах шаардлага бий болсон. Энэ хүрээнд Нийгмийн халамжийн тухай болон Эх, эцэг, олон хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт тэтгэмж олгох тухай, Олон хүүхэд төрүүлж, өсгөсөн эхийг урамшуулах тухай хуулиар зохицуулж байгаа хүн амын өсөлтийг дэмжих бодлогыг нэгтгэн нэг хуулиар зохицуулах, олон хүүхэдтэй гэр бүлийг дэмжих нийгмийн бусад бодлогын арга хэмжээг нэмж тусгах зайлшгүй шаардлагатай байгаа болно.

Хүснэгт 1.Хуулийн дагуу эх, хүүхдэд олгож буй мөнгөн тэтгэлгийн төрөл, хэмжээ

№	Хууль эрх зүй	Он	Хүүхдийн тоо шалгуур	Мөнгөн дүн
1	“Олон хүүхэд төрүүлж, өсгөн хүмүүжүүлсэн эхчүүдийг одонгоор шагнах, улсын тэтгэврийг нэмэгдүүлэх тухай”	1957	Эхийн алдар 1-р одон-8 ба түүнээс дээш хүүхэд Эхийн алдар 2-р одон-5-8 хүүхэд	300-800 төгрөг

²³ Г. Өлзийхутаг iKon.mn, «Гэр Бүлийг Дэмжих Үйлчилгээг ХУУЛЬЧЛАХ Хэрэгтэй Юу?», *Ikon.Mn*, 14 Нэгдүгээр сар 2020, <https://ikon.mn>.

²⁴ Ibid. at Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газрын ахлах мэргэжилтэн Л.Бадамцэцэг.

2	Ахмад настны нийгмийн хамгааллын тухай хууль	2005	Алдарт эхийн I, II одонтой ахмад настан эхчүүдэд мөнгөн тусламж олгосон	50,000 10,000
3	Эх, хүүхдэд, тэтгэмж олгох, хүүхэд, эх, гэр бүлд мөнгөн тусламж үзүүлэх тухай	2007	Алдарт эхийн I, II одонт бүх эхчүүдэд нас харгалзахгүйгээр мөнгөн тусламжийг олгох	50,000 10,000
4	Олон хүүхэд төрүүлж өсгөсөн эхийг урамшуулах тухай хуульд	2010	Эхийн алдар 1-р одон-6 ба түүнээс дээш хүүхэд Эхийн алдар 2-р одон-4-6 хүүхэд	100,000 200,000
5	Эх, эцэг, олон хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт тэтгэмж олгох тухай	2017	Жирэмсэн эх Ихэр хүүхэд 0-3 насны хүүхэд асарсны 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт олгох тэтгэмж Хүүхдийн мөнгө	40,000 1.0 сая- 3.0 сая 50,000 660,000 100,000

Зураг 3. Нийгмийн халамж болон нийтлэг мөнгөн тусламжийн зардал /2020-2023 он/

Нийгмийн халамжийн зардал жил бүр нэмэгдэж байгаа ч 75-80 орчим хувь нь амьжиргааны түвшин харгалзахгүй нийтлэг хэлбэрээр олгож байгаа хөтөлбөрт зарцуулж байна. Цалинтай ээж, одонтой эх, хүүхдийн мөнгө, насны хишиг, жирэмсэн эхийн тэтгэмж зэрэг амьжиргааны түвшин харгалзахгүй нийтлэг олгож байгаа хөтөлбөрт зарцуулж байна.

Зураг 4. Нийгмийн халамжийн зардлыг нэмэгдүүлсэн хөтөлбөрүүд /2020-2024 он/

Иймд халамжийг хэрэгцээ, шаардлагатай хэсэгт чиглүүлэх, амьжиргааны түвшин, өрхийн эмзэг байдалтай уялдуулахгүй олгодог хүн амын өсөлтийг дэмжихэд чиглэсэн хөтөлбөрийг халамжаас ялгаж, зааглах хэрэгцээ шаардлага тавигдаж байна.

2.1.Эхийн алдар одонтой эхчүүдэд жилд нэг удаа олгох мөнгөн тусламж

Нийгмийн халамжийн олон хөтөлбөрүүдээс амьжиргааны түвшин харгалзахгүй нийтлэг хэлбэрээр нас харгалзахгүй олгодог хөтөлбөрүүдийн нэг нь Эхийн алдар одонтой эхчүүдэд олгох мөнгөн тусламж бөгөөд одон авсан үеэс эхлэн насан туршид нь олгодог.

Одоогоос 60 жилийн өмнө буюу 1957 онд “Олон хүүхэд төрүүлж, өсгөн хүмүүжүүлсэн эхчүүдийг одонгоор шагнах, улсын тэтгэврийг нэмэгдүүлэх тухай” хууль гарч Эхийн алдар 1-р зэргийн одон, Эхийн алдар 2-р зэргийн одонг анх бий болгосон байна. Энэ хуулийн дагуу 8 ба түүнээс дээш хүүхэд төрүүлэн өсгөсөн эхэд Эхийн алдар 1-р зэргийн одон, 5-8 хүртэл хүүхэд төрүүлсэн эхэд Эхийн алдар 2-р зэргийн одонг, шагнал /100-200 төгрөг/-ын хамт олгож байхаар тогтоож, жил бүр олон хүүхэдтэй /0-18 насны/ өрхөд тэтгэмж олгодог байсан.

Харин 2005 оны 12 сард батлагдсан Ахмад настны нийгмийн хамгааллын тухай хуульд анх Эхийн алдар 1, 2 дугаар зэргийн одонтой **ахмад настан** эхчүүдэд жилд нэг удаа тусламж олгохоор заасны дагуу 2006 оны 7 дугаар сарын 01-ээс эхлэн 50000, 100000 төгрөгийн тусламж олгож эхэлсэн байна. Зөвхөн ахмад настан эхчүүдэд олгож байх энэ үед жилд 69696 эх хамрагдаж 4.9 тэрбум төгрөг зарцуулж байжээ.

Харин 2007 оноос Эх, хүүхдэд, тэтгэмж олгох, хүүхэд, эх, гэр бүлд мөнгөн тусламж үзүүлэх тухай хуулиар Эхийн алдар I, II зэргийн одонт **бүх эхчүүдэд нас харгалзахгүйгээр** тусламжийг олгох болсноор жилд 131.0 гаруй мянган эх хамрагдаж 8.5 тэрбум төгрөг зарцуулж өмнөх жилийн мөн үетэй харьцуулахад хүний тоо 2 дахин, хөрөнгийн хэмжээ 1.5 дахин нэмэгдсэн байна.

2010 онд Улсын Их Хурлаас батлагдаж, 2011 оноос хэрэгжиж эхэлсэн Олон хүүхэд төрүүлж өсгөсөн эхийг урамшуулах тухай хуулиар одон авах болзолд тусгагдсан хүүхдийн тоо, шалгуурыг багасгаж 6 ба түүнээс дээш хүүхэд төрүүлсэн эхэд Эхийн алдар нэгдүгээр зэргийн одон, 4 ба түүнээс дээш хүүхэд төрүүлсэн эхэд Эхийн алдар хоёрдугаар зэргийн одонг олгох болж, мөнгөн тусламжийн хэмжээг жилд нэг удаа 200.0 мянга болон 100.0 мянган төгрөг болгож тус тус нэмэгдүүлсэн байна.

Ийнхүү 2011 оноос эхлэн хамрах хүрээний шалгуурыг багасгаж, мөнгөн тусламжийн хэмжээг нэмэгдүүлснээр, 2007 онд бүх эхчүүдэд олгож эхэлсэн жилтэй харьцуулахад хамрагдах хүний тоо 55 хувиар, зарцуулах хөрөнгийн хэмжээ 252 хувиар нэмэгдсэн байна. 2016 оны нийгмийн халамжийн сангийн жилийн эцсийн дүнгээр **213505** хүн хамрагдаж **28.5** тэрбум төгрөг зарцуулж байна. Энэ нь нийгмийн халамжийн нийт зардлын 11 орчим хувийг эзэлж байсан байна.

Дэлхийн Банкны 2015 оны нийгмийн халамжийн үр шимийг хүртэгчдийн байдалд хийсэн дүн шинжилгээгээр ахмад настнууд нийгмийн халамжийн хэд хэдэн хөтөлбөрөөс үр шим хүртдэг. Тэдний хамгийн их үр шим хүртдэг хөтөлбөрүүд нь алдарт эхэд олгох тусламж байгаа бөгөөд "Эхийн алдар" одон авсан эхчүүдийн талаас илүү хувь нь 50-аас дээш насны хүмүүс байна гэжээ.²⁵

Хүснэгт 2. Эхийн алдар одонгийн мөнгөн тусламжид хамрагдсан хүний тоо, насаар

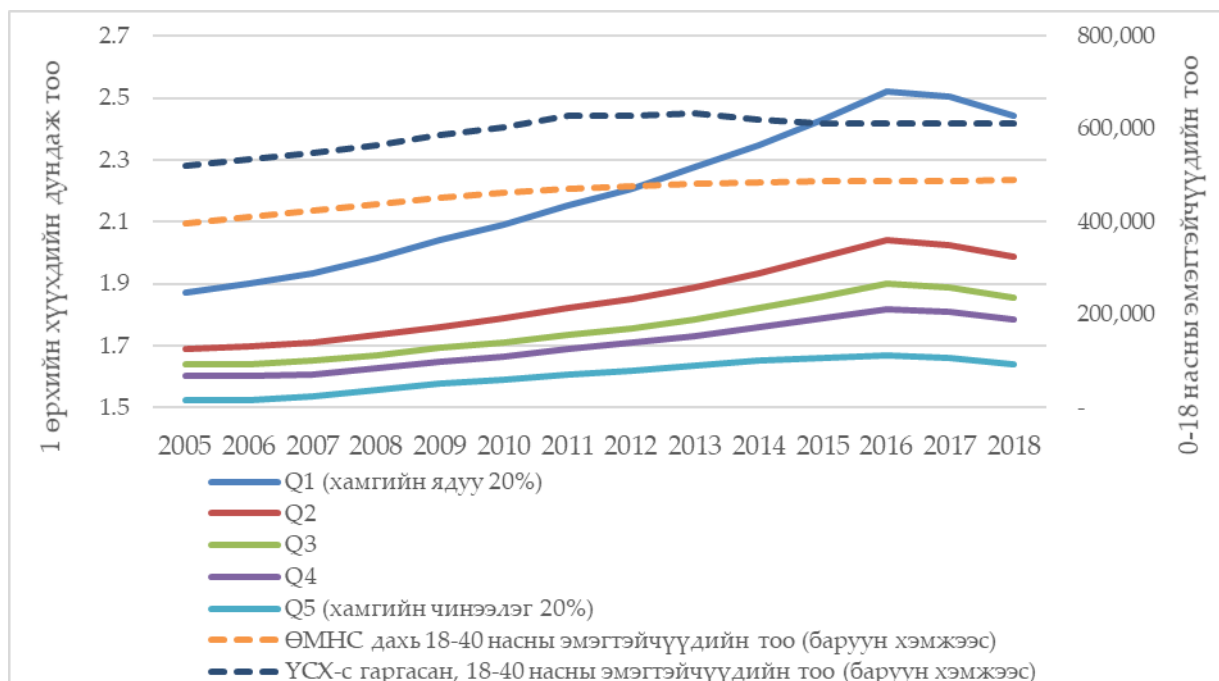
Төрөл	2022 онд хамрагдсан Хүний тоо	НАСНЫ АНГИЛАЛ						
		20-29	30-39	40-49	50-54	55-59	60-69	70-аас дээш
Эхийн алдар 1 дүгээр одон	64072	9	1411	4378	2777	4766	20804	29927
Эхийн алдар 2 дугаар одон	182614	1305	33873	50793	18548	21496	39987	16612
ДҮН	246686	1314	35284	55171	21325	26262	60791	46539

Эх сурвалж: ХХҮЕГ-ын Нийгмийн халамжийн сангийн 2022 оны тайлан

2022 оны халамжийн сангийн тайлангаар 247 мянган эхэд 31 тэрбум төгрөгийн мөнгөн тэтгэмж олгосон байна. Нийт хамрагдсан эхчүүдийн 54.1 хувь буюу 133.6 мянга нь 55-аас дээш насны эхчүүд байна.

Зураг 5. 18-40 насны эмэгтэйчүүдийн тоо ба 1 өрхийн 0-17 насны хүүхдийн дундаж тоо

²⁵ Хүн амын хөгжил, нийгмийн хамгааллын яам, *Нийгмийн халамжийн хөтөлбөрүүдийн дизайн, үр шим хүртэгчдийн байдалд хийсэн дүн шинжилгээ*, УБ (2015), 16, <https://documents1.worldbank.org>.

Эх сурвалж: ӨМНС-д хийсэн судлаачийн тооцоолол

Монгол Улсын нийгмийн халамжийн системд хийсэн 2019 оны судалгаагаар хүүхдийн мөнгийг хэрэгжүүлж эхэлсэн 2005 оноос хойш төрөх идэвхтэй насны (18-40) эмэгтэйчүүдийн тоо хамгийн их байсан үе болон амьжиргааны түвшнээр эрэмбэлсэн өрхийн дундаж хүүхдийн тоог зурагт харууллаа. Нэгдүгээрт, Үндэсний статистикийн хорооноос гаргасан мэдээгээр Монгол Улсад төрөх идэвхтэй насны 18-40 насны эмэгтэйчүүдийн тоо 2013 он хүртэл өсөөд, дараа нь аажмаар буурсан байна. Хоёрдугаарт, Үндэсний статистикийн хорооноос гаргасан эмэгтэйчүүдийн тооны 76-80 хувь нь Өрхийн мэдээллийн санд бүртгэлтэй байсан ба тус мэдээллийн сангийн тооцоогоор 18-40 насны эмэгтэйчүүдийн тоо 2013 оныг хүртэл өсөж байгаад дараа нь тогтворжсон байна.²⁶

Хүн амын тогтвортой өсөлтийг дэмжих нь төрийн бодлого²⁷ боловч хүн амын тогтвортой өсөлтийг хангахдаа нийгэм, эдийн засгийн бүхий л давхаргын эмэгтэйчүүдийн төрөлтийг урамшуулах бодлого баримтлах нь зүйтэй. Монгол Улсад 2018 оны байдлаар хамгийн бага амьжиргаатай ядуу 20 хувьд багтах эмэгтэйчүүдэд ногдох хүүхдийн тоо хамгийн амьжиргаа сайтай өрхүүдэд ногдох хүүхдийн тооноос 50 гаруй хувиар их байна (Зураг).

2.2.Жирэмсэн эхийн болон 0-3 настай хүүхэдтэй эх/эцэгт олгодог тэтгэмж, ихэр хүүхдийн тэтгэмж

1995- 2005 онд жирэмсний болон амаржсаны тэтгэмжийг нийгмийн даатгалын сангаас энэ төрлийн тэтгэмж авах эрх үүсээгүй эхэд төрөхийн өмнө болон төрсний дараа нийт 4 сарын хугацаанд олгодог байсан. Тэтгэмжийн хэмжээ нь тухай үеийн ХХДХ-тэй тэнцүү байсан. Хүүхэд асарсны тэтгэмж нь хүүхдийг 1

²⁶ Эрдэм партнерс ХХК, Монгол Улсын нийгмийн халамжийн систем: Зардлын хуваарилалт, халамж хүртээгчдийн төлөв байдал, УБ (2019).

²⁷ Төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого батлах тухай. Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол.

нас хүртэл, ихэр бол 3 нас хүртэл нь жирэмсний болон амаржсаны тэтгэмж авсны дараа үргэлжлүүлэн олгодог байсан. Хүүхэд асарсны тэтгэмжийн хэмжээг тухайн үеийн АДТ-г харгалзан Засгийн газар тогтоодог. 2003 оны байдлаар 12,420 төгрөг байжээ.

Үүнээс гадна нэн ядуу өрхийн эх хүүхдээ төрүүлснээс хойш 3 сарын хугацаанд нярай хүүхдийн арчилгааны тэтгэмж олгодог байсан. Жирэмсний 5 сартайгаас 12 сарын хугацаанд эхэд 2005 оноос эхлэн тэтгэмж олгодог болсон. 2005-2017 он хүртэл жирэмсний 5 сартайгаас 12 сарын хугацаанд бүх эхчүүдэд (Нийгмийн даатгалаас жирэмсэн амаржсаны тэтгэмж авч буй давхар хамрагддаг).

Мөнгөн тэтгэмжийн хэмжээг 2012 онд 40,000 төгрөгөөр тогтоосноос хойш нэмэгдүүлээгүй байна.

Эх, эцэг, олон хүүхэдтэй өрхөд тэтгэмж олгох тухай хуулийг 2017 онд баталсан. Үүнтэй холбогдуулан жирэмсний 5 сартайгаас төрөх хүртэл жирэмсний тэтгэмж 2018 оноос эхлэн сард 40000 төгрөг, 0-3 настай хүүхэдтэй эх, эцэгт сар бүр 50000 төгрөгийн тэтгэмж олгож байна. Хэрэв эх/эцэг нь хөдөлмөр эрхэлбэл тэтгэмжийг зогсоодог. Жирэмсний тэтгэмжид 2022 оны халамжийн сангийн тайлангаар 77.6 мянган эхэд 10.8 тэрбум төгрөг, хүүхэд асарсны тэтгэмжид 196.6 мянган эхэд 84.5 тэрбум төгрөг тус тус зарцуулжээ.

0-3 насны хүүхэд асарсны тэтгэмжийг нийгмийн даатгалын сангаас олгох амаржсаны тэтгэмжтэй давхцуулахгүй олгож байгаа ба харин жирэмсний тэтгэмж авч байгаа 5 сар нийгмийн даатгалын сангаас олгох жирэмсний тэтгэмжтэй давхцаж олгож байгааг өөрчлөх шаардлагатай юм.

2012 оноос өмнө 2 ба түүнээс дээш ихэр хүүхэдтэй эхэд жилд 1 удаа 120 мянган төгрөгийн тэтгэмж олгож байсан. 2012 оны Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн шинэчлэлээр 2 ихэр хүүхэд тус бүрд 2 сая, 3 ба түүнээс ихэр хүүхэд бүрд 3 сая төгрөгийн тэтгэмжийг нэг удаа олгох болсон. 2022 оны халамжийн сангийн тайлангаар 743 эхэд 1.5 тэрбум төгрөгийн мөнгөн тэтгэмж олгосон байна.

Энэ бодлогын хувьд жирэмсэн эх, ихэр хүүхэдтэй өрхийн амьжиргаанд томоохон дэмжлэг болдог бөгөөд харин тэтгэмжийн хэмжээг 2012 оноос хойш нэмэгдүүлээгүй байгааг эргэн харж төсвийн боломжид тулгуурлан нэмэх талаар анхаарах нь зүйтэй юм.

2.3.Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж

1995-2005 онд 4 хүүхэд төрүүлж өсгөж байгаа эх, эцэгт тухайн үеийн АДТ-г 5 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөн тэтгэмжийг нэг удаа олгодог байжээ. Мөн 16 хүртэлх насны 5 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй эх/эцэг-т жилд нэг удаа хүүхэд тус бүрд 2000 төгрөгийн тэтгэмж олгодог байсан. 2005 оноос эхлэн хүүхдийн мөнгө хөтөлбөр хэрэгжиж тухай үеийн амьжиргааны түвшнээс доогуур орлоготой 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй өрхөд сар бүр 3000 төгрөгийн нөхцөлт мөнгөн тэтгэмж олгодог болсон.

-Хүүхэд нь сургуульд хамрагдсан байх,
-хугацаат вакцинд цаг хугацаандаа хамрагдсан байх,
-хүүхдээр хүнд хөдөлмөр эрхлүүлэхгүй байх гэсэн гурван нөхцөл тавьдаг байсан. 2006 оноос эхлэн амьжиргааны түвшин харгалзахгүйгээр сар бүр ямар нэг нөхцөл, шаардлага тавихгүйгээр бүх хүүхдэд олгодог болсон.

2005 оны Хүүхдийн тоо харгалзахгүйгээр, амьжиргааны түвшнээс доогуур өрхийн 0-18 хүртэлх насны бүх хүүхдийг 2005 оны 6 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн 2006 оны 7 дугаар сарын 01-нийг хүртэл олгосон юм. Энэ арга хэмжээнд жилд 650 мянга орчим хүүхэд хамрагдсан юм.

2007 оны 01 дүгээр сарын 01-ээс эхлэн Монгол Улсыг хөгжүүлэх сангийн тухай хуулийг батлан хэрэгжүүлж 0-18 насны бүх хүүхдэд сар бүр 3000 төгрөгийг олгохоос гадна улирал бүр 25000 төгрөгийг олгож байсан. Энэ арга хэмжээ 2010 оны 01 дүгээр сарын 01-ийг хүртэл үргэлжилсэн. Энэ арга хэмжээнд 932,2 мянга орчим хүүхэд хамрагдсан байна. Хүүхэд бүрд сар бүр олгож байсан 3000 төгрөгийн тэтгэмжид 2005 оноос 2010 оны 1 сарын 1-нийг хүртэл нийт 142,5 тэрбум төгрөг зарцуулсан.

2007 онд Монгол Улсыг хөгжүүлэх сангийн тухай хуулийг шинээр баталж зарим бүтээгдэхүүний /алт, зэс зэрэг уул уурхайн орлого/ үнийн өсөлтийн албан татвар, улсын төсвийн ашиг, эрсдэлийн сангийн зарцуулагдаагүй хөрөнгө зэргээс тус санг бүрдүүлж хүүхэд гэр бүлийг дэмжих арга хэмжээнд тодорхой хувийг зарцуулах болсон. Энэ арга хэмжээтэй холбогдуулан 0-18 насны хүүхэд бүрд жилд нэг удаа 100,0 мянган төгрөгийг олгох болж, энэ мөнгийг 4 улиралд тэнцүү хуваан улирал бүр 25,0 мянган төгрөг олгодог болсон юм. 2007 оноос хойш энэ арга хэмжээнд нийт 270,6 тэрбум төгрөг зарцуулжээ. 2005 оноос хойш хүүхдийн мөнгөнд нийт 413,1 тэрбум төгрөг зарцуулсан байна.

2012 оноос Монгол Улсын 0-18 насны нийт хүүхдэд 20 мянган төгрөг олгож эхэлсэн бөгөөд 2016 онд нийт хүүхдийн 60 хувь, 2018 онд 60-80 хувь, 2019 онд 80-85 хувьд олгох гэх зэргээр зорилтот бүлэгт чиглүүлж олгож байсан.

2022 онд хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийг уул уурхайн баялгийн өгөөжид суурилсан “Хуримтлалтай Монгол хүүхэд” хөтөлбөр хэлбэрээр хэрэгжүүлсэн. Үүний дагуу Монгол Улсын иргэн 18 нас хүрснээр Хүүхдийн мөнгөн хуримтлалыг мөнгөн хэлбэрээр авах бөгөөд энэ хүртэлх хугацаанд хуримтлалыг Төрийн сан дахь “Хүүхдийн мөнгөн хуримтлал”-ын дансанд хуримтлуулах ба харин 2022 оны төсвийн жилд энэхүү хүүхдийн мөнгөн хуримтлалаас 100 мянган төгрөгийг мөнгөн хэлбэрээр олгосон.

2023 онд Улсын Их Хурлаас баталсан хууль тогтоомжийн дагуу хүүхдийн мөнгийг өрхийн амьжиргааны түвшин харгалзан Монгол Улсын 0-18 хүртэлх насны нийт хүүхдийн 91 хувьд хамрагдсан хүүхдэд олгож байна.

Хүснэгт 3. Хүүхдийн мөнгө олгож ирсэн туршлага, оноор

Хугацаа	Хүүхдийн хамрагдах хувь	Хамрагдсан хүүхдийн тоо	Шалгуур	Хүүхдийн мөнгөний хэмжээ
2005 он 06.01-2006 он 07.01	34	650,000	Амьжиргааны түвшин доогуур орлоготой өрхийн 0-18 насны хүүхэд	3,000
2006 он 07.01-2010 он 01.01	100	932,000	-	3,000
2012-2016 он 1-6 сар	100	1,053,729	-	20,000
2016 он 7-12 сар	60	639,083	ООТА /судалгаа/	20,000
2017 он 1-12 сар	100	1,083,987	-	20,000

2018 он 1-3 сар	60	684,000	ООТА /судалгаа/	20,000
2018 он 4-12 сар	80	912,000	ООТА /судалгаа/	20,000
2019 он 1-3 сар	80	912,000	ООТА /судалгаа/	20,000
2019 он 4-12 сар, 2020 он 1-3 сар	85	1,000,000	ООТА /судалгаа/	20,000
2020 он 5-12 сар – 2022 он 1-12 сар	100	1,186,289–1,259,484	-	100,000
2023 ХБГ	91	1,167,972	ООТА /Захиргаа/	100,000

Асуудал 3.Гэр бүлд цогц үйлчилгээ үзүүлэх

3.1. Нийгмийн хөгжлийн үйлчилгээ

Манай улсад хүн амын бүлгүүдийн хөгжлийг дэмжих арга хэмжээ, үйлчилгээг хүн амын бүлгүүдэд зориулсан байдлаар зохион байгуулж, дараах ордон, төв, театр, зуслан үйл ажиллагаа явуулж байна. Үүнд:

Хөгжлийн ордон: Хүүхдийн театр нийслэлд 2, аймагт 3, нийт 5, Ид шидийн орон нийслэлд 2, аймагт 4, нийт 6 байна. Эдгээр төв, ордон нь хүн амын тодорхой бүлэгт тухайлбал, хүүхэд, залуучууд, ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн гэх зэргээр бүлэгт чиглэсэн хөтөлбөр, агуулга бүхий арга хэмжээ, үйлчилгээ хэрэгжүүлж байгаа боловч энэ нь дараах үр дагаврыг учруулж байна. *Тухайлбал:*

1.Нийт гэр бүлд буюу гэр бүлээрээ хамтдаа үйлчилгээ авах орчин, нөхцөл, үйлчилгээ дутмаг байна. Энэ нь гэр бүлээрээ хамтдаа цагийг үр бүтээлтэй, хөгжилтэй, дурсамжтай өнгөрүүлэх боломжийг хязгаарлаж, улмаар гэр бүлийн тогтвортой, бат бэх байдлыг дэмжих дэмжлэг хангалтгүй байдалд хүргэж байна.

2.Гэр бүлийн ямар ч насны аль ч гишүүн зорьж очиход үйлчилгээ үзүүлэх нөөц, боломж, арга хэмжээ бүхий төв, бүтэц дутмаг байна. Ингэснээр иргэний хувьд чирэгдэлтэй, төсөв, хүний болон бусад нөөц боломжийн хувьд зарлага өндөртэй, үр ашигтай байдал хангалтгүй байхад хүргэж байна.

3.Хүн амын бүлгүүд тус бүрд чиглэсэн арга хэмжээ, хөтөлбөрүүд нь ийнхүү тус тусдаа бүтцээр хүргэгдсэнээр тэдгээрийн агуулгын уялдаа алдагдах, гэр бүлийн гишүүд гэсэн нэгдсэн агуулгад зангидагдах, чиглүүлэгдэх байдал хангалтгүй байна.

4.Гэр бүлийн гишүүдийн хөгжил, хамгааллыг дэмжих сургалтын хөтөлбөр, үйлчилгээний агуулга гэр бүл гэсэн агуулгад нэгтгэгдээгүй тул гэр бүлийн хамтын амьдрал, бат бөх, тогтвортой харилцаанд бүрэн судлагдаагүй дараах асуудлууд тулгарч улмаар гэр бүлийн тогтвортой байдал алдагдах, хэврэгших, аливаа асуудлыг хамтдаа даван туулах чадвар хангалтгүй болоход хүргэж байна.

Тухайлбал:

- гэр бүлийн өмнө хүлээх ёс суртахууны хариуцлага, бусдын сөрөг нөлөө, хорт зуршил, хүчирхийллээс сэргийлэх, гэр бүлээс гадуурх харилцаанаас зайлсхийх, ажилдаа хэт анхаарах, ажил амьдралын тэнцвэрт байдал алдагдах, үүнийг зохицуулах чадвар хангалтгүй зэрэг хувь хүний хөгжил, зан үйлтэй холбоотой дутагдлуудтай тулгарах;

- эдгээр дутагдал, хангалтгүй байдлаас үүдэн гэр бүлийн зөрчил, маргаан гарах, үл ойлголцол даамжрах, улмаар гэр бүлийн бат бөх, тогтвортой

байдал алдагдах;

- гэр бүл тогтворгүй байснаар хүүхдийн хүмүүжил орхигдох, хараа хяналт алдагдах, улмаар цахим болон бусад хорт буруу зуршилд автах, донтох;
- гэр бүлийн гишүүд амьдралын нөхцөл, ажлын шаардлагаар урт богино хугацаагаар гэр бүлээсээ тусдаа амьдрах.

Иймээс эдгээр төвүүдийн үзүүлэх үйлчилгээг нэгтгэн зохион байгуулж, гэр бүлийн гишүүдэд **үйлчилгээг цогцоор үзүүлэх** шаардлага байна.

3.2. Гэр бүлийн боловсрол олгох, дээшлүүлэх шаардлага

Иргэдэд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээнээс хамгийн чухал нь гэр бүлийн боловсрол олгох болж байна. Иргэдэд гэр бүлийн боловсрол олгох сургалт, зөвлөгөө өгөх үйл ажиллагааг аймаг, нийслэл, дүүргийн хүүхэд, гэр бүлийн газар хэлтэс, гэр бүлд зөвлөгөө өгөх төвүүд хэрэгжүүлж, сургалт, урьдчилан сэргийлэх нөлөөллийн арга хэмжээ, холбон зуучлах болон хамгааллын үйлчилгээнд жилд дунджаар гэр бүлийн 25-40 хувийг хамруулж байна.

Тухайлбал, 2023 оны байдлаар 21 аймаг, нийслэл, 9 дүүргийн хэмжээнд Гэр бүлд зөвлөгөө өгөх 36 төв ажиллаж, нийт 418,139 хүнд урьдчилан сэргийлэх сургалт, зөвлөгөө мэдээлэл өгч, үйлчилгээ үзүүлсэн байна.

Цаашид гэр бүлийн боловсролыг иргэдэд бага наснаас олгох, гэр бүлд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээг улам бүр өргөжүүлж гэр бүлд цогц үйлчилгээ үзүүлэх, нийгэм сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлэх, түүнчлэн нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, иргэдийн завгүй амьдралын нөхцөлтэй уялдуулан бие даан суралцах, цахим боловсролыг олгох, онлайн боловсрол, зөвлөгөө үйлчилгээг хөгжүүлэх шаардлага байна.

Иймээс Гэр бүлийг дэмжих, тулгамдсан асуудлыг цогцоор шийдвэрлэх, шуурхай тусламж үзүүлэх, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах, нөхөн сэргээх хөгжлийн болон нийгмийн үйлчилгээ бүхий Гэр бүлийн хөгжлийн цогц үйлчилгээний төвийг аймаг, нийслэл, дүүрэгт байгуулах шаардлагатай байна.

Асуудал 4. Гэр бүлд ээлтэй орчин

Түүнчлэн **нийгмийн орчныг гэр бүлд ээлтэй болгох**, орон нутгийн байгууллага, үйлдвэрлэл үйлчилгээ эрхэлдэг аж ахуйн нэгж гэр бүлд ээлтэй орчин бүрдүүлэх, орон сууц, нийгмийн орчинг гэр бүлд ээлтэй болгох, олон нийтийн чиг хандлагыг өөрчлөх шаардлага байна.

Иймд Гэр бүлийн тухай хуулийг шинэчлэн боловсруулж, гэр бүлийн харилцааны хувийн эрх зүйн орчинг сайжруулахаар ажиллаж байгаатай зэрэгцүүлэн гэр бүлд нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэх, хүүхэд, гэр бүлд ээлтэй Гэр бүлийг дэмжих тухай хуулийг шинээр боловсруулах практик шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

ХОЁР.АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ

Дээр дурдсан /1.3-т дурсан/ нөхцөл, байдлыг үндэслэн дараах асуудлыг шийдвэрлэх гол зорилгыг тодорхойлж байна. Үүнд:

1. гэр бүлийн тогтвортой байдлыг дэмжиж гэр бүл, эх, эцэг, хүүхдэд төрөөс дэмжлэг үзүүлэх /Асуудал 1, 2-ийг шийдэх/;
2. гэр бүлд үзүүлэх нийгмийн цогц үйлчилгээ хөгжүүлэх /асуудал 3-ыг шийдэх/;
3. гэр бүлд ээлтэй орчин бүрдүүлэх /асуудал 4-ийг шийдэх/
4. Гэр бүлийг дэмжих тогтолцоог бэхжүүлэх, гэр бүлд үзүүлэх дэмжлэг, нийгмийн үйлчилгээний санхүүжилт /нийтлэг зохицуулалт/-ыг шийдвэрлэхээр тодорхойлно.

2.1.Гэр бүл, эх, хүүхдэд төрөөс үзүүлэх дэмжлэг

Гэр бүлийн тогтвортой байдлыг дэмжих нь салбар дундын шинжтэй тул Хүн амын өсөлт, гэр бүлийн тогтвортой байдал, гэр бүлийн амьдралын үндсэн нөхцөлийг бүрдүүлэхэд чиглэсэн боловсролын, эрүүл мэндийн, орон сууц, нийгмийн хамгааллын бодлоготой уялдсан нөхцөлт хөтөлбөр/арга хэмжээнүүд хэрэгжүүлэх зорилтуудыг тусгана. “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 2.1.1.2-д “Гэр бүлийн тухай хуулийг шинэчлэн батлуулж, “Чанартай амьдрал-гэр бүлийн гишүүдийн оролцоо” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.”, 2.1.1.3-т “Хиймэл оюун ухааныг ашиглан иргэн бүрийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн нийгмийн үйлчилгээг нэвтрүүлнэ” гэсэн зорилтуудтай нийцүүлж, “гэр бүл, эх, эцэг, хүүхдэд төрөөс үзүүлэх бодит дэмжлэг”-ийг тодорхойлно.²⁸ Үүнд:

- Хүүхдийн мөнгө;
- Жирэмсэн эхийн мөнгөн дэмжлэг;
- Ихэр хүүхдийн мөнгөн дэмжлэг;
- Хүүхэд асарсны тэтгэмж /50,0 мянган төг/;
- Олон хүүхэдтэй эхийн урамшуулал, алдарт эхийн одон;
- Олон хүүхэдтэй гэр бүлд үзүүлэх дэмжлэг
  - Хүүхэд сурах, хөгжихтэй тай холбоотой зарим зардалд мөнгөн дэмжлэг үзүүлэх;
  - Оюутны сургалтын төлбөрийн хөнгөлөлт;
  - Орон сууцны дэмжлэг (*орон сууц шаардлагатай гэр бүлийг орон сууцны хөнгөлөлттэй зээлд хамруулах, залуу гэр бүлд урьдчилгаа төлбөрийн дэмжлэг үзүүлэх зэрэг хуримтлалын сангийн хөтөлбөрийн дагуу дэмжлэгийг тодорхойлно*)

2.2.Гэр бүлд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээ

---

²⁸ Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр батлах тухай § 2.1.1.2.Гэр бүлийн тухай хуулийг шинэчлэн батлуулж, "Чанартай амьдрал-гэр бүлийн гишүүдийн оролцоо" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.

Иргэн, гэр бүлийн хэрэгцээнд суурилсан нийгмийн цогц үйлчилгээг гэр бүлийн гишүүн бүрд үзүүлэхийг зорино.

Энэ хүрээнд “гэр бүлд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээ”-г тодорхойлж, гэр бүлийн боловсролыг иргэдэд бага наснаас олгох, гэр бүлд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээг улам бүр өргөжүүлж гэр бүлд цогц үйлчилгээ үзүүлэх, нийгэм сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлэх, түүнчлэн нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, иргэдийн завгүй амьдралын нөхцөлтэй уялдуулан бие даан суралцах, цахим боловсролыг олгох, онлайн боловсрол, зөвлөгөө үйлчилгээг хөгжүүлнэ.

Гэр бүлийн хөгжлийн цогц үйлчилгээний төвөөр гэр бүлийн хөгжлийн болон нийгмийн үйлчилгээний дараах үйлчилгээг хүргэхээр төлөвлөж болох юм. Үүнд:

Гэр бүлийн хөгжлийн үйлчилгээ нь гэр бүлийн гишүүд, хүүхэд залуучуудыг амьдралд бэлтгэх, амьдралын мөчлөгт тохиолдож болзошгүй онцлог асуудлуудыг даван туулах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах талаар мэдлэг, чадварыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн олон талт сургалт, нөлөөллийн арга хэмжээ байх;

Гэр бүлийн нийгмийн үйлчилгээ нь шуурхай тусламжийн үйлчилгээ; эрсдэлт нөхцөлд байгаа гэр бүлийн гишүүдийн зан үйлд нөлөөлөх, бие даан амьдрах ур чадвар, мэргэжил мэдлэгийг дээшлүүлэх сургалт, зөвлөгөөнд хамруулж, гэр бүлийг дэмжих шаардлагатай үйлчилгээнд холбон зуучилж ажиллах;

Цогц үйлчилгээний хүрээнд Сэтгэл зүйн зөвлөгөө, засал болон хууль эрх зүйн зөвлөгөө; гэр бүлийг дэмжих нийгмийн үйлчилгээнд холбон зуучлах; гэр бүлийн эдийн засаг, амьжиргааг дэмжих холбон зуучлах үйлчилгээ; гэрлэлт цуцлалт ба үрчлэлттэй холбоотой цогц үйлчилгээ; эвлэрүүлэн зуучлах үйлчилгээ зэрэг болно.

Иймд гэр бүлд шуурхай тусламж үзүүлэх, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах, нөхөн сэргээх хөгжлийн болон нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэх зорилго бүхий Гэр бүлийн хөгжлийн цогц үйлчилгээний төвийг аймаг, нийслэл, дүүрэгт байгуулан ажиллуулж болох юм.

2.3.Гэр бүлд ээлтэй орчин бүрдүүлэх

Орон нутгийн байгууллага, үйлдвэрлэл үйлчилгээ эрхэлдэг аж ахуйн нэгж, гэр бүлд ээлтэй орчин бүрдүүлэх, орон сууц, нийгмийн орчин гэр бүлд ээлтэй байх, олон нийтийн чиг хандлагыг өөрчлөх, гэр бүлээрээ байх, амрах цагийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээнүүд хэрэгжүүлэх үүргийг өгөх зэрэг багтана. Үүнд:

- орон нутгийн байгууллагад гэр бүлийг дэмжих үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх үүрэг;
- нийгмийн хариуцлагын хүрээнд аж ахуйн нэгж, бизнесийн байгууллагууд гэр бүлийг дэмжих үйлдвэрлэл, үйлчилгээ явуулах, ажилтнуудын гэр бүлийг дэмжиж ажиллах;
- шилдэг аж ахуй нэгж байгууллагын шалгуурт гэр бүлд ээлтэй үйлчилгээний нөхцөлийг тусгах;
- ажилтны гэр бүлийг дэмжих;

- бизнес, хувийн хэвшлийн байгууллагууд гэр бүлийн багц үйлчилгээ үзүүлэхийг дэмжих;
- олон нийтийн чиг хандлагыг өөрчлөх чиглэлээр хэвлэл мэдээллийн байгууллагын оролцоог хангах;
- гэр бүлийн өдөр, гэр бүлийг алдаршуулах талаар тусгах асуудлуудыг анхаарах.

2.4. Гэр бүлийг дэмжих тогтолцоо

Энэ хүрээнд Гэр бүлийг дэмжих төрийн байгууллагын тогтолцоо, чиг үүрэг, салбар дундын зохицуулалт, гэр бүлийн хөгжлийн цогц төвийн үйлчилгээ, гэр бүлийн нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйчийн эрх үүрэг, үйлчилгээг магадлан итгэмжлэгдсэн мэргэжлийн холбоо, төрийн бус байгууллагаар үзүүлэх, хүний нөөцийг бэлтгэх асуудлуудыг тодорхойлж байна. Үүнд:

Төрийн байгууллагын тогтолцоо, чиг үүрэг, салбар дундын зохицуулалт:

- **Эрүүл мэндийн яам** - эрүүл гэр бүлийг дэмжих хүрээнд цус ойртолтоос сэргийлэх, удмын сангийн аюулгүй байдлыг хамгаалах /генетикийн оношилгоо хийх гэх мэт/. Энэ талаар юу хийх боломжтойг ЭМЯ-тай ярилцаж тодорхойлох;
- **Хот байгуулалт, барилга, орон сууцжуулалтын яам** - орон сууцны хороолол гэр бүл ээлтэй орчин бүрдүүлэх;
- **Боловсролын яам** - сурагчийн үнэлгээнд эцэг эхийн оролцоотой үйл ажиллагаа, хүүхдийн эрх хөгжил хамгааллын сургалт зэрэгт хамрагдсан байдлыг тусгах;
- **Соёл, спорт, аялал жуулчлал, залуучуудын яам** – гэр бүлийн тогтвортой байдлыг дэмжихэд чиглэсэн кино, контент; соён гэгээрүүлэх арга хэмжээ, залуучууд, залуу гэр бүлд чиглэсэн үйлчилгээ, арга хэмжээ
- **Үндэсний статистикийн хороо** - Гэр бүлийн суурь судалгааг давтамжтайгаар хийх.

Гэр бүлийн хөгжлийн цогц төвийн үйлчилгээ:

- Төвийн бүтэц, чиг үүрэг;
- Нийгмийн ажилтан, Сэтгэл зүйч ажиллуулах;
- Төвийн үйлчилгээний төлөвлөгөө: заавал үзүүлэх үйлчилгээ;
- Төвийн үйл ажиллагааг төр, хувийн хэвшил, мэргэжлийн байгууллага хамтран үзүүлэх;
- Үйлчилгээг магадлан итгэмжлэлтэй байгууллагаар үзүүлэх:
  - Онлайн зөвлөгөө мэдээллийн нэгж;
  - Гэр бүлийн нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйчийн эрх, үүрэг;
  - Хүний нөөцийг бэхжүүлэх, сургах, мэргэшүүлэх;
  - Гэр бүлийн нийгмийн ажилтны үйлчилгээ үзүүлэх байгууллагын магадлан итгэмжлэл.

Гэр бүлийг дэмжих тухай хууль тогтоомж, хөтөлбөрт арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хөрөнгийг жил бүрийн улсын болон орон нутгийн төсөвт тусгуулан, санхүүжилтийг дараах байдлаар төлөвлөж болох юм. Үүнд:

- Гэр бүлд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээний зардлыг жил бүрийн улс, орон нутгийн төсөвт тусган санхүүжүүлэх. Үйлчилгээний зардлын норматив, санхүүжүүлэх аргачлалыг гэр бүлийн болон санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн хамтран батлах;
- Хүүхэд, эх, эцэг, олон хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт үзүүлэх дэмжлэгт шаардагдах хөрөнгийг улс, орон нутгийн төсвөөс гаргах;
- Орон сууцны ипотекийн зээлийн урьдчилгаа төлбөрийн дэмжлэгийн зардлыг гэр бүлийн хөгжлийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний төсөвт тусгах;
- Үдийн хоолны болон сургалтын төлбөрийн хөнгөлөлтийг боловсролын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний төсөвт тусгах;
- Олон хүүхэд төрүүлж өсгөсөн эхчүүдийг урамшуулах зардлыг Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн төсөвт тусгаж, зарцуулах хөрөнгийг улсын төсвөөс санхүүжүүлэх;
- Үйлчилгээ үзүүлж байгаа хуулийн этгээдийн үйлчилгээний зардлыг гэрээний үндсэн дээр санхүүжүүлэн олгох;
- Гэр бүлд нөхцөл байдлын үнэлгээ хийсэн, нийгмийн үйлчилгээ үзүүлсэн нийгмийн ажилтанд нэмэгдэл урамшуулал олгох, журмыг гэр бүлийн хөгжлийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, санхүү, төсвийн асуудал хамтран батлах.

ГУРАВ.АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД, ЭЭРЭГ БОЛОН СӨРӨГ ТАЛ ДЭЭР ХИЙСЭН ХАРЬЦУУЛАЛТ

Аргачлалын 5-д зааснаар асуудлыг зохицуулах хувилбаруудыг тогтоож, эерэг болон сөрөг талыг харьцуулан үзэх ажлын хүрээнд дээр дурдсан асуудлыг шийдвэрлэх зорилгыг биелүүлэхэд чиглэсэн хувилбаруудыг тогтооно. Аргачлалын дээрх зүйлд зааснаар асуудлыг шийдвэрлэх доор дурдсан хувилбарууд байна:

5.1.1.“тэг” хувилбар буюу шинээр зохицуулалт хийхээс татгалзах;

5.1.2.хэвлэл мэдээлэл болон бусад арга хэрэгслээр дамжуулан олон нийтийг соён гэгээрүүлэх;

5.1.3.зах зээлийн механизмаар дамжуулан төрөөс зохицуулалт хийх;

5.1.4.төрөөс санхүүгийн интервенц хийх;

5.1.5.төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлээр тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх;

5.1.6.захиргааны шийдвэр гаргах;

5.1.7.хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах.

Дээр дурдсан Аргачлалын 5.1.1–5.1.6-д заасан хувилбаруудын агуулгаас харахад эдгээр хувилбаруудын аль нь ч энэхүү тайлангийн Хоёр дахь хэсэгт заасан асуудлыг шийдвэрлэх зорилгод хүрэх хувилбар болохгүй байна. Учир нь энэхүү асуудал үүсэх болсон шалтгаан, нөхцөл нь одоогийн хууль тогтоомжид тухайн асуудлыг зохицуулсан хэм хэмжээ байхгүй байгаа болно. Тиймээс зөвхөн “хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах” буюу Аргачлалын 5.1.7-д заасан хувилбараар зорилгод хүрэх боломжтой гэж үзэж байна. Энэхүү дүгнэлтэд хүрэхдээ хувилбаруудыг сонгосноор зорилгод хүрэх байдал, хэрэгжүүлэхтэй холбоотой гарах зардал, үр өгөөжийн харьцаа зэрэг үзүүлэлтээр харьцуулан судалж дүгнэсэн болно.

Энэхүү дүгнэлтэд хүрэхдээ хувилбаруудыг сонгосноор зорилгод хүрэх байдал, хэрэгжүүлэхтэй холбоотой гарах зардал, үр өгөөжийн харьцаа зэрэг үзүүлэлтээр харьцуулан судалж дүгнэсэн болно.

Хүснэгт 4. Асуудал зохицуулах хувилбар ба харьцуулалт

Хувилбар	Зорилгод хүрэх байдал	Зардал, үр өгөөжийн харьцаа	Үр дүн	
1	Тэг хувилбар	Өнөөгийн тулгамдаад бэрхшээл үргэлжлэх зорилгод боломжгүй. байгаа хэвээр бөгөөд хүрэх	Гэр бүлийг дэмжих, гэр бүлд нийгмийн цогц үйлчилгээ үзүүлэх эрх зүйн орчинг бий болгох асуудлыг гэр бүлийн эрх зүйн харилцаа, гэрлэгч иргэний хувийн эрх зүйн үр дагаврыг зохицуулдаг. Энэхүү харилцааг Гэр бүлийн тухай хуулиар зохицуулах боломжгүй тул гэр бүлийн тогтвортой байдал, гэр бүлийн хөгжил, сайн сайхан байдлыг дэмжих хуулийн практик	Үр дүн сөрөг

			шаардлага байгаа тул энэ хувилбар боломжгүй байна.	
2	Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр ухуулга, сурталчилгаа хийх	Өнөөгийн тулгамдаад байгаа хүндрэл хэвээр үргэлжлэх бөгөөд зорилгод хүрэх боломжгүй.	Олон нийтийг соён гэгээрүүлснээр гэр бүлийн аж байдлыг сайжирч, дэмжих төсөв хөрөнгө шийдэгдэхгүй бөгөөд зорилтот гэр бүлийн гишүүдэд /хүүхэд, эхчүүд, өрх толгойлсон эх, эцэгт мөнгөн дэмжлэг үзүүлэх, төрөөс хөгжлийн цогц нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэхэд төрөөс тодорхой зохицуулалтаар олгох шаардлагатай байгаа учир энэ хувилбарыг сонгох боломжгүй.	Үр дүнд хүрэхгүй.
3	Зах зээлийн эдийн засгийн хэрэгслүүдийг ашиглан төрөөс зохицуулалт хийх	Зах зээлийн эдийн засгийн хэрэгслүүдийг ашиглан зохицуулах замаар зорилгод хүрэх боломжгүй.	Эрх зүйн зохицуулалт зайлшгүй шаардлагатай асуудал тул зах зээлийн механизмаар шийдэгдэхийг хүлээх боломжгүй учир энэ хувилбар тохиромжгүй. Зардал их гарна. Асуудлыг үүсгэж буй гол шалтгааныг арилгах боломжгүй.	Үр дүнд хүрэхгүй
4	Төрөөс санхүүгийн интервенц хийх	Төсөв, татварын харилцааг зөвхөн Улсын Их Хурал хуулиар зохицуулдаг тул төрөөс санхүүгийн интервенц хийх замаар зорилгод хүрэх боломжгүй.	Аливаа үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд хууль эрх зүйн үндэслэл байж төсвөөс хөрөнгө гаргадаг тул шууд төрөөс санхүүжүүлэх хууль эрх зүйн үндэслэл байхгүй тул энэ хувилбар тохиромжгүй.	Үр дүнд хүрэхгүй
5	Төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлээр тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх	Татвар, орон сууц, эрүүл мэнд, боловсрол зэрэг олон салбарын бодлоготой уялдуулан хэрэгжүүлэх олон арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд хууль зайлшгүй шаардлагатай.	Хуулийн төслийн хамрах зарим нэг үйлчилгээг бэхжүүлсэн эхлээд төрөөс бий болгож, дэмжиж хөгжүүлсний дараа төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлээр гүйцэтгүүлж болох боловч анхлан бий болгох, үйлчилгээг тодорхойлох, үйлчилгээний стандарт тогтооход энэ хувилбар тохиромжгүй.	Үр дүнд хүрэхгүй
6	Захиргааны шийдвэр гаргах	Төсөв, татварын харилцааг зөвхөн Улсын Их Хурал хуулиар зохицуулдаг тул хуулиар эрх олгогдоогүй	Захиргааны ерөнхий хуулийн 11 дүгээр зүйлд заасан захиргааны акт хэлбэрээр шийдвэрлэх нь тохиромжгүй тул сонгох боломжгүй..	Үр дүнд хүрэхгүй

		тохиолдолд захиргааны шийдвэр гаргах замаар зорилгод хүрэх боломжгүй.		
7	Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах	Гэр бүлийг дэмжих дэмжлэг нь төсөв, татварын дэмжлэг байх тул уг дэмжлэгийг хэрэгжүүлэхийн тулд хуулийн төсөл боловсруулах замаар зорилгод хүрэх боломжтой.	Гэр бүлийг дэмжих бодит боломж нөхцөл хууль тогтоомжийн хүрээнд бий болно.	Үр дүнтэй

Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах: Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын Арван зургадугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Гэр бүл бол нийгмийн жам ёсны үндсэн нэгж мөн бөгөөд нийгэм, төрөөр хамгаалуулах эрхтэй” гэж заасныг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 11 дэх хэсэгт “Гэр бүл, эх нялхас, хүүхдийн ашиг сонирхлыг төр хамгаална” гэж, Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” гэж заасан нь төрийн гэр бүлийг хамгаалах үүргийг тодотгосон бөгөөд үүнээс ялангуяа хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц **эдийн засаг, нийгмийн баталгааг** бүрдүүлэхэд Гэр бүлийг дэмжих хууль боловсруулан хэрэгжүүлэх шаардлага байна.

Түүнчлэн Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны ““Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого батлах тухай” 52 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралтын Зорилтын 2.3-т “Хүн амын тогтвортой өсөлтийг дэмжиж идэвхтэй, бүтээлч иргэн, гэр бүлийг төлөвшүүлнэ.”

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 2.1.1.2-д “Гэр бүлийн тухай хуулийг шинэчлэн батлуулж, “Чанартай амьдрал-гэр бүлийн гишүүдийн оролцоо” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.”, 2.1.1.3-т “Хиймэл оюун ухааныг ашиглан иргэн бүрийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн нийгмийн үйлчилгээг нэвтрүүлнэ.”, 2.1.1.4-д “Гэр бүлийн хөгжлийн цогц үйлчилгээний төвийг бүх аймаг, дүүрэгт төр, хувийн хэвшлийн түншлэлээр ажиллуулж, гэр бүлд сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх, гэр бүлийн гишүүдийн ёс зүйн хариуцлагыг дээшлүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.” гэж тус тус заасан нь Гэр бүлийг дэмжих тухай хуулийн төслийг боловсруулах хууль эрх зүйн үндэслэл болж байгаа тул хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах хувилбарыг сонгосон болно.

ДӨРӨВ.СОНГОСОН ХУВИЛБАРЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ

4.1. Хүний эрх, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө

Хүснэгт 5. Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
	1.1 Ялгаварлан гадуурхахгүй ба тэгш байх			
	1.1.1.Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох эсэх	Тийм √	Үгүй	
	1.1.2.Ялгаварлан гадуурхсан буюу аль нэг бүлэгт давуу байдал үүсгэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	1.1.3.Тодорхой эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг сайжруулах зорилгоор авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ бол олон улсын болон үндэсний хууль тогтоомжид заасан хүний эрхийн хэм хэмжээтэй нийцэж байгаа эсэх	Тийм √	Үгүй	Хүүхэд, жирэмсэн эх, өрх толгойлсон эх, эцэгт мөнгөн тэтгэмж олгоно.
	1.2 Оролцоог хангах			
	1.2.1.Зохицуулалтын хувилбарыг сонгохдоо оролцоог хангасан эсэх, ялангуяа эмзэг бүлэг, цөөнхийн оролцох боломжийг бүрдүүлсэн эсэх	Тийм √	Үгүй	
	1.2.2.Зохицуулалтыг бий болгосноор эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа, эсвэл хөндөгдөж болзошгүй иргэдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм √	Үгүй	
	1.3 Хууль дээдлэх зарчим ба сайн засаглал, хариуцлага			
	1.3.1.Зохицуулалтыг бий болгосноор хүний эрхийг хөхиүлэн дэмжих, хангах, хамгаалах явцад ахиц дэвшил гарах эсэх	Тийм √	Үгүй	
	1.3.2.Зохицуулалтын хувилбар нь хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хүний эрхийг хамгаалах механизмын талаар НҮБ-ээс өгсөн зөвлөмжид нийцэж байгаа эсэх	Тийм √	Үгүй	
	1.3.3.Хүний эрхийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах эсэх	Тийм √	Үгүй	
1. Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт агуулсан эсэх	2.1.Зохицуулалт нь хүний эрхийг хязгаарласан тохиолдолд энэ нь хууль ёсны ашиг сонирхолд нийцсэн эсэх	Тийм	Үгүй √	хуулийг зөрчсөн хүн, хуулийн этгээд зөрчсөн албан тушаалтны үйлдэлд холбогдох хуульд заасан хариуцлага хүлээнэ.
	2.2.Хязгаарлалт тогтоох нь зайлшгүй эсэх	Тийм	Үгүй √	
2. Эрх агуулагч	3.1.Зохицуулалтын хувилбарт	Тийм	Үгүй	Хуулийн дагуу

	хамаарах бүлгүүд буюу эрх агуулагчдыг тодорхойлсон эсэх	✓		үзүүлэх дэмжлэг, арга хэмжээ, үйлчилгээнд гэр бүлийг нөхцөл байдлын үнэлгээг үндэслэн тодорхой шалгуурын дагуу хамруулна.
	3.2. Эрх агуулагчдыг эмзэг байдлаар нь ялгаж тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй ✓	
	3.3. Зохицуулалтын хувилбар нь энэхүү эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тэдний эмзэг байдлыг дээрдүүлэхэд чиглэсэн эсэх	Тийм ✓	Үгүй	
	3.4. Эрх агуулагчдын, ялангуяа эмзэг бүлгийн ялгаатай хэрэгцээг тооцсон мэдрэмжтэй зохицуулалтыг тусгасан эсэх (хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэсний цөөнх, хэлний цөөнх, гагцхүү эдгээрээр хязгаарлагдахгүй)	Тийм ✓	Үгүй	Хүүхэд, жирэмсэн эх, өрх толгойлсон эх, эцэгт мөнгөн тэтгэмж олгоно.
3. Үүрэг хүлээгч	4.1. Үүрэг хүлээгчдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм ✓	Үгүй	Нэг бүрчлэн тодорхойлно.
4. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд нийцүүлсэн эсэх	5.1. Жендэрийн үзэл баримтлалыг тусгасан эсэх	Тийм ✓	Үгүй	
	5.2. Эрэгтэй, эмэгтэй хүний тэгш эрх, тэгш боломж, тэгш хандлагын баталгааг бүрдүүлэх эсэх	Тийм ✓	Үгүй	Өрх толгойлсон эх, эцэг, хүүхдээ асарч байгаа эх, эцэг адил хамрагдана.

4.2. Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө

Хүснэгт 6. Эдийн засагт үзүүлэх нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
		Тийм	Үгүй	
1. Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар	1.1. Дотоодын аж ахуйн нэгж болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж хоорондын өрсөлдөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй ✓	
	1.2. Хил дамнасан хөрөнгө оруулалтын шилжилт хөдөлгөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх (эдийн засгийн байршил өөрчлөгдөхийг оролцуулан)	Тийм	Үгүй ✓	
	1.3. Дэлхийн зах зээл дээрх таагүй нөлөөллийг монголын зах зээлд орж ирэхээс хамгаалахад нөлөөлж чадах эсэх	Тийм	Үгүй ✓	
2. Дотоодын зах зээлийн өрсөлдөх чадвар болон тогтвортой байдал	2.1. Хэрэглэгчдийн шийдвэр гаргах боломжийг бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй ✓	
	2.2. Хязгаарлагдмал өрсөлдөөний улмаас үнийн хөөргөдлийг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй ✓	
	2.3. Зах зээлд шинээр орж ирж байгаа аж ахуйн нэгжид бэрхшээл, хүндрэл бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй ✓	
	2.4. Зах зээлд шинээр монополыг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй ✓	
3. Аж ахуйн	3.1. Зохицуулалтын хувилбарыг	Тийм	Үгүй	

нэгжийн үйлдвэрлэлийн болон захиргааны зардал	хэрэгжүүлснээр аж ахуйн нэгжид шинээр зардал үүсэх эсэх		√	
	3.2.Санхүүжилтийн эх үүсвэр олж авахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	3.3.Зах зээлээс тодорхой бараа бүтээгдэхүүнийг худалдаан авахад хүргэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	3.4.Бараа бүтээгдэхүүний борлуулалтад ямар нэг хязгаарлалт, эсвэл хориг тавих эсэх	Тийм	Үгүй √	
	3.5.Аж ахуйн нэгжийг үйл ажиллагаагаа зогсооход хүргэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
4.Мэдээлэх үүргийн улмаас үүсч байгаа захиргааны зардлын ачаалал	4.1.Хуулийн этгээдэд захиргааны шинж чанартай нэмэлт зардал (Тухайлбал, мэдээлэх, тайлан гаргах гм) бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй √	
5.Өмчлөх эрх	5.1.Өмчлөх эрхийг (үл хөдлөх, хөдлөх эд хөрөнгө, эдийн бус баялаг зэргийг) хөндсөн зохицуулалт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй √	
	5.2.Өмчлөх эрх олж авах, шилжүүлэх, болон хэрэгжүүлэхэд хязгаарлалт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй √	
	5.3.Оюуны өмчийн (патент, барааны тэмдэг, зохиогчийн эрх зэрэг) эрхийг хөндсөн зохицуулалт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй √	
6.Инновац болон судалгаа шинжилгээ	6.1.Судалгаа, шинжилгээ, нээлт хийх, шинэ бүтээл гаргах асуудлыг дэмжих эсэх	Тийм √	Үгүй	Гэр бүлийн суурь судалгааг давтамжтай хийх
	6.2.Үйлдвэрлэлийн шинэ технологи болон шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэхийг илүү хялбар болгох эсэх	Тийм √	Үгүй	
7.Хэрэглэгч болон гэр бүлийн төсөв	7.1.Хэрэглээний үнийн түвшинд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	7.2.Хэрэглэгчдийн хувьд дотоодын зах зээлийг ашиглах боломж олгох эсэх	Тийм	Үгүй √	
	7.3.Хэрэглэгчдийн эрх ашигт нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	7.4.Хувь хүний /гэр бүлийн санхүүгийн байдалд (шууд буюу урт хугацааны туршид) нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм √	Үгүй	Гэр бүлийн орлого нэмэгдэнэ.
8.Тодорхой бүс нутаг, салбарууд	8.1.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байр шинээр бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй √	
	8.2.Тодорхой бус нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байр багасгах чиглэлээр нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	8.3.Жижиг, дунд үйлдвэр, эсвэл аль нэг салбарт нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
9.Төрийн захиргааны байгууллага	9.1.Улсын төсөвт нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм √	Үгүй	
	9.2.Шинээр төрийн байгууллага байгуулах, эсвэл төрийн байгууллагад бүтцийн өөрчлөлт хийх шаардлага тавигдах эсэх	Тийм	Үгүй √	
	9.3.Төрийн байгууллагад захиргааны шинэ чиг үүрэг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй √	
10.Макро эдийн засгийн хүрээнд	10.1.Эдийн засгийн өсөлт болон ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм √	Үгүй	
	10.2.Хөрөнгө оруулалтын нөхцөлийг	Тийм	Үгүй	

	сайжруулах, зах зээлийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих эсэх		√	
	10.3.Инфляци нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
11.Олон улсын харилцаа	11.1.Монгол Улсын олон улсын гэрээтэй нийцэж байгаа эсэх	Тийм √	Үгүй	

4.3.Нийгэмд үзүүлэх нөлөө

Хүснэгт 7. Нийгэмд үзүүлэх нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Ажил эрхлэлтийн байдал, хөдөлмөрийн зах зээл	1.1.Шинээр ажлын байр бий болгох эсэх	Тийм √	Үгүй	
	1.2.Шууд болон шууд бусаар ажлын байрны цомхотгол бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй √	
	1.3.Тодорхой ажил мэргэжлийн хүмүүс болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм √	Үгүй	
	1.4.Тодорхой насны хүмүүсийн ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
2.Ажлын стандарт, хөдөлмөрлөх эрх	2.1.Ажлын чанар, стандартад нөлөөлөх эсэх	Тийм √	Үгүй	Эерэг нөлөөтэй
	2.2.Ажилчдын эрүүл мэнд, хөдөлмөрийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	2.3.Ажилчдын эрх, үүрэгт шууд болон шууд бусаар нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	2.4.Шинээр ажлын стандарт гаргах эсэх	Тийм √	Үгүй	
	2.5.Ажлын байранд технологийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон өөрчлөлт бий болгох эсэх	Тийм √	Үгүй	Үйлчилгээний мэдээллийн сан
3.Нийгмийн тодорхой бүлгийг хамгаалах асуудал	3.1.Шууд болон шууд бусаар тэгш бус байдал үүсгэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	3.2.Тодорхой бүлэг болон хүмүүст сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх. Тухайлбал, эмзэг бүлэг, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ажилгүй иргэд, үндэсний цөөнхөд гэх мэт	Тийм	Үгүй √	
	3.3.Гадаадын иргэдэд илэрхий нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
4.Төрийн удирдлага, сайн засаглал, шүүх эрх мэдэл, хэвлэл мэдээлэл, ёс суртахуун	4.1.Засаглалын харилцаанд оролцогчдод нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	4.2.Төрийн байгууллагуудын үүрэг, үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм √	Үгүй	
	4.3.Төрийн захиргааны албан хаагчдын эрх, үүрэг, харилцаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм √	Үгүй	Эрх, үүрэг, б чиг үүргийн хуваарилалт хийгдэнэ.
	4.4.Иргэдийн шүүхэд хандах, асуудлаа шийдвэрлүүлэх эрхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	4.5.Улс төрийн нам, төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
5.Нийтийн эрүүл мэнд аюулгүй байдал	5.1.Хувь хүн / нийт хүн амын дундаж наслалт, өвчлөлт, нас баралтын байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм √	Үгүй	

	5.2.Зохицуулалтын хувилбарын улмаас үүсэх дуу чимээ, агаар, хөрсний чанарын өөрчлөлт хүн амын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	5.3.Хүмүүсийн амьдралын хэв маяг (хооллолт, хөдөлгөөн, архи, тамхины хэрэглээ) –т нөлөөлөх эсэх	Тийм √	Үгүй	Эерэг
6.Нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсролын систем	6.1.Нийгмийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжид нөлөөлөх эсэх	Тийм √	Үгүй	Эерэг
	6.2.Ажилчдын боловсрол, шилжилт хөдөлгөөнд нөлөөлөх эсэх	Тийм √	Үгүй	Эерэг
	6.3.Иргэдийн боловсрол (төрийн болон хувийн хэвшлийн боловсролын байгууллага) олох, мэргэжил эзэмших, давтан сургалтад хамрагдахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	6.4.Нийгмийн болон эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	6.5.Их, дээд сургуулиудын үйл ажиллагаа, өөрийн удирдлагад нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
7.Гэмт хэрэг, нийгмийн аюулгүй байдал	7.1.Нийгмийн аюулгүй байдал, гэмт хэргийн нөхцөл байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм √	Үгүй	Гэр бүлийн хүчирхийлэл буурна.
	7.2.Хуулийг албадан хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	7.3.Гэмт хэргийн илрүүлэлтэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	7.4.Гэмт хэргийн хохирогчид, гэрчийн эрхэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	8.1.Соёлын өвийг хамгаалахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм √	Үгүй	
	8.2.Хэл, соёлын ялгаатай байдал бий болгох эсэх, эсвэл уг ялгаатай байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	8.3.Иргэдийн түүх соёлоо хамгаалах оролцоонд нөлөөлөх эсэх	Тийм √	Үгүй	Эерэг

4.4.Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө

Хүснэгт 8. Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Агаар	1.1.Зохицуулалтын хувилбарын үр дүнд агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
2.Зам тээвэр, түлш, эрчим хүч	2.1.Тээврийн хэрэгслийн түлшний хэрэглээг нэмэгдүүлэх / бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй √	
	2.2.Эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	2.3.Эрчим хүчний үйлдвэрлэлд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	2.4.Тээврийн хэрэгслийн агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
3.Ан амьтан, ургамал хамгаалах	3.1.Ан амьтны тоо хэмжээг бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй √	
	3.2.Ховордсон болон нэн ховор амьтан, ургамалд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	3.3.Ан амьтдын нүүдэл, суурьшилд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	

	3.4.Тусгай хамгаалалттай газар нутагт сэргээр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
4.Усны нөөц	4.1.Газрын дээрх ус болон гүний ус, цэвэр усны нөөцөд сэргээр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	4.2.Усны бохирдол нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	4.3.Ундны усны чанарт нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
5.Хөрсний бохирдол	5.1.Хөрсний бохирдолд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	5.2.Хөрс эвдэх, ашиглагдсан талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй √	
6.Газрын ашиглалт	6.1.Ашиглагдаагүй байсан газрыг ашиглах эсэх	Тийм	Үгүй √	
	6.2.Газрын зохицуулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
7.Нөхөн сэргээгдэх /нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялаг	6.3.Экологийн зориулалтаар хамгаалагдсан газрын зохицуулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	Үгүй √	
	7.1.Нөхөн сэргээгдэх байгалийн баялгийг өөрөө нөхөн сэргээгдэх чадавхыг нь алдагдуулахгүйгээр зохистой ашиглах эсэх	Тийм	Үгүй √	
	7.2.Нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялгийн ашиглалт нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй √	

4.5.Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, бусад хуультай нийцэж байгаа эсэх.

Гэр бүлийн харилцаа, түүний дотор гэрлэлт (гадаадын болон харьяалалгүй иргэнтэй гэр бүл болох), хүүхдийн эрх, хүүхдийн тэтгэлэгтэй холбоотой олон улсын гэрээ, түүнтэй адилтгах дараах баримт бичгүүд байна. Үүнд:

-Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын факт /1976/²⁹

Энэхүү фактын 23 дугаар зүйлд:

1.Гэр бүл бол нийгмийн жам ёсны үндсэн нэгж бөгөөд нийгэм, төрөөр хамгаалуулах эрхтэй.

2.Гэрлэх насанд хүрсэн эрэгтэй, эмэгтэйчүүд гэрлэх, өрх тусгаарлах эрхтэй.

3.Гэрлэгчид өөрсдөө чөлөөтэй бөгөөд харилцан бүрэн зөвшөөрөлцөөгүй аливаа гэрлэлт байж үл болно.

4.Энэхүү Фактад оролцогч улс нь гэрлэх үед, гэрлэсэн хугацааны туршид болон гэрлэлтийг цуцлах үед гэрлэгчдийн эдлэх эрх, хүлээх хариуцлагыг тэгш хангах зохистой арга хэмжээ авна. Гэрлэлтийг цуцлах тохиолдолд аливаа хүүхдийг хамгаалах талаар шаардлагатай заалт гаргана.

-Эдийн засаг, нийгэм соёлын эрхийн тухай” олон улсын факт /1976/³⁰

Энэхүү фактын 10 дугаар зүйлд: *“Нийгмийн жам ёсны үндсэн нэгж болсон гэр бүлд, ялангуяа түүний үүсэх үед, бие дааж амжаагүй хүүхдийг халамжлах,*

²⁹ Ерөнхий Ассамблейн 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны 2200А(XXI) тоот тогтоолоор баталж, 1976 оны 3 дугаар сарын 23-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

³⁰ Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Ерөнхий Ассамблейн 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны өдрийн 2200А (XXI) дугаар тогтоолоор баталж, 1976 оны 1 дүгээр сарын 3-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

хүмүүжүүлэх хариуцлага хүлээж байгаа үед, боломжийн хэрээр халамжлан хамгаалж тусална. Гэрлэгсэд чөлөөтэй, харилцан зөвшөөрөлцсөний үндсэн дээр гэрлэнэ”

-Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц /1981/³¹

-Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц /1990/³²

-Хүүхдийг хамгаалах болон улс хооронд үрчлэх асуудлаар хамтран ажиллах тухай конвенц /1995/³³

-Сайн дурын үндсэн дээр гэрлэх, гэрлэх насны доод хязгаар болон гэрлэлтийг бүртгэх тухай конвенц /1964/³⁴

-Хүүхдийг асран хамгаалах үүрэгт хэрэглэгдэх эрх зүйн тухай конвенц /1973/³⁵

Эдгээр нь гэрлэлтийн нас, гэрлэлтийн эрх чөлөөт байдал, хүүхэд-эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах, хүүхдийг асрах хамгаалах, тэтгэхтэй холбоотой олон улсын баримт бичгүүд юм.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 11 дэх хэсэгт “Гэр бүл, эх нялхас, хүүхдийн ашиг сонирхлыг төр хамгаална” гэж, Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна”³⁶ гэж заасан.

Монгол Улс 1969 оны 5 дугаар сарын 10-ны өдөр нэгдэн орсон Эхчүүдийг хамгаалах тухай Олон Улсын Хөдөлмөрийн байгууллагын 103 дугаар конвенцын 4.1-д “Жирэмсний болон хүүхэд төрүүлсний чөлөөнд байгаа эмэгтэй мөнгөн болон эмнэлгийн үйлчилгээний тэтгэмж авах эрхтэй”, 4.2-т “Мөнгөн тэтгэмжийн хэмжээг үндэсний хууль тогтоомжоор тогтоох бөгөөд энэ нь эх, хүүхдийн амьдралын зохистой түвшинд эрүүл, хүүхдийн хөгжлийн суурь үзүүлэлтийг байдлыг хангахуйц байна.” гэж тус тус заасан байдаг.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан “Алсын хараа-2050 Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ын 2.3.1-д “Хүн амын төрөлтийг дэмжсэн, гэр бүлд ээлтэй хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн хамгааллын бодлого, хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлнэ.” гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор баталсан **“Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”-ийн 2.3.1-д “Хүн амын тогтвортой өсөлтийг дэмжсэн, судалгаа, нотолгоонд суурилсан, гэр**

³¹ Нэгдсэн Үндэстний байгууллагын Ерөнхий Ассамблейн 34/180 тоот тогтоолоор 1979 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдөр баталж, 1981 оны 9 дүгээр сарын 3-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

³² 1989 оны 11 дүгээр сарын 20-ны өдөр баталж, 1990 оны 9 дүгээр сарын 2-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

³³ 1993 оны 5 дугаар сарын 29-ний өдөр баталж, 1995 оны 5 дугаар сарын 1-нд хүчин төгөлдөр болсон.

³⁴ 1962 оны 11 дүгээр сарын 7-ны өдөр баталж, 1964 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

³⁵ 1973 оны 10-р сарын 2-ны өдөр Гаага хотод Англи, Франц хэл дээр хийгдсэн бөгөөд хоёулаа ижил хүчинтэй. Convention of 24 October 1956 on the law applicable to maintenance obligations towards children.

³⁶ Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.

бүлд ээлтэй хөгжил, хамгааллын үр ашигтай тогтолцоог бүрдүүлнэ.” гэж тус тус заасан.

Иймд Гэр бүлийг дэмжих тухай анхдагч хуулийг боловсруулах нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон хүний эрхийн талаарх Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцэх бөгөөд өнөөдөр үйлчилж байгаа бусад хууль тогтоомжийг аливаа хэлбэрээр зөрчөөгүй болно.

ТАВ.ТУХАЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ТАЛААРХ ОЛОН УЛСЫН БОЛОН БУСАД УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

Олон улсын эдийн засаг хамтын ажиллагаа, хөдөлмөрийн байгууллагын /ОУЭЗХАХБ/-ын болон Европын холбооны гишүүн өндөр болон дунд орлоготой 41 орны гэр бүлд ээлтэй бодлогыг³⁷ авч үзэхэд хүүхдийн амьдралыг хамгийн сайхнаар эхлүүлэх ба эцэг, эхийн ажил, амьдралын тэнцвэрийг хангах гэр бүлд ээлтэй нийгэм байгуулахыг чухалчилж байна. Эдгээрт эцэг, эхэд цалинтай чөлөө олгох, хүүхдийн хөхөөр хооллолтыг дэмжих, хүүхэд харах үйлчилгээ, сургуулийн өмнөх боловсролыг өндөр түвшинд хүргэж хөгжүүлэх, чанаржуулах, хүүхдүүдийг бүрэн хамруулахад анхаарах зэрэг байна.

Зарим улс орнуудын гэр бүл, эх, хүүхдийг дэмжиж бодлого, хууль тогтоомжийн дагуу олгогдож буй мөнгөн дэмжлэгийг судалж үзээд, Гэр бүлийг дэмжих тухай хуулийн төслийг боловсруулахад илүү нарийвчлан арга хэмжээнүүдийг судлан үзээд санаа авч, тусган хэрэгжүүлж болохуйц гэж үзээд туршлагаудыг улс орноор нь түүвэрлэлээ. Хууль хийж буй хүмүүст гэр бүлийг дэмжих арга хэмжээнүүдийг нарийвчлан судлан харгалзах шаардлага байгаа тул улс улсаар нь арга хэмжээнүүдийг түүвэрлэв.

5.1.Швед Улс

1.Хүүхэдтэй гэр бүлийн тэтгэмж. Хүүхдийн тоогоор олон хүүхэдтэй гэр бүлд тэтгэмж өгдөг байна. Хүүхэд өсөж торниход шаардагдах амьжиргааны орчинг баталгаажуулах үүрэг зөвхөн эцэг эхэд төдийгүй нийгмийн зүгээс хүлээх үүрэг, мөн төрөлтийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн хүн амын бодлоготой уялдаатай хэрэгжүүлдэг байна.

Швед Улсын хүүхдэд олгож буй тэтгэмж

Хүүхдийн тоо	Хүүхдийн тэтгэмжийн хэмжээ	Олон хүүхэдтэй гэр бүлийн тэтгэмжийн хэмжээ	Нийт
1	1050	-	1050
2	2100	100	2200
3	3150	454	3604
4	4200	1314	5514
5	5250	2364	7614

2.Өрх толгойлсон эцэг, эхчүүдэд олгох дэмжлэг. Швед улсын хувьд гэр бүл салсны улмаас эцэг, эхийн хэн нэг нь хүүхдээ өсгөж байгаа бол тухайн өсгөж буй талдаа хүүхэд өсгөх зардлыг албан журмаар гаргах ёстой байдаг.

³⁷ НҮБХАС-гийн тайлан илтгэл, 2019 он

Хэрэв доорх шалтгаан улмаас тухайн эцэг, эхэд оногдсон хүүхэд өсгөх зардлыг төлөх боломжгүй үед Нийгмийн даатгалын ерөнхий газраас хүүхдээ албан ёсоор тэжээн тэтгэж буй өрх толгойлсон эцэг эхчүүдэд дэмжлэг үзүүлдэг. Үүнд:

- Салсан эхнэр болон нөхөр нь хүүхэд өсгөх зардлыг олгоогүй;
- Тохиролцож олгохоор болсон зардал нь сард 1173 кронаос бага;
- Эцэг эсвэл эх болох нь хуулиар нотлогдож тогтоогдоогүй;
- Салсан эхнэр, нөхөр нь нас барсан, хүүхэд нь хүүхдийн тэтгэвэр авч чадахгүй байгаа;
- Өрх толгойлсон эцэг, эх хүүхдээ үрчлүүлсэн тохиолдолд болно.

Өрх толгойлсон эцэг, эхчүүдэд олгох тусламжийг хүүхэд 18 нас хүртэл авах боломжтой. Хүүхэд нь үргэлжлүүлэн сургуульд сурах, уртасгасан хүүхдийн тэтгэмж авдаг, боловсролын тэтгэмжид хамрагддаг бол 20 нас 6 сар хүртэл тусламж үргэлжилдэг.

3.Орон байрны тэтгэмж. Хүүхэдтэй болон хүүхэдгүй 28-аас доош насны залуу гэр бүлд орон байрны тэтгэмжийг олгодог. Орон байрны тэтгэмжийн хэмжээ нь орон сууцны хэмжээ, оршин суух зардал, орлого зэргээс хамааран ялгаатай тогтоох ба хүүхэдтэй гэр бүлийн хувьд тэтгэмжийн хэмжээ нь орлогын төвшнөөс шалтгаалж ялгаатай байдаг.

4.Эцэг эхчүүдийн даатгал. Эцэг эхчүүдэд зориулсан даатгалын үйлчилгээнд жирэмслэлт, төрөлт, хүүхэд асрамжийн үйл явцтай холбоотой эцэг эхчүүдийн эрх үүргийг нийгмийн зүгээс дэмжихэд чиглэдэг. 1974 оноос Эцэг эхчүүдийн даатгалын хуулийг хэрэгжүүлж өмнөх эхчүүдийн амралтыг эцэг эхчүүдийн амралт болгон өөрчилсөн байдаг.

5.2.Австрали Улс³⁸

1.Гэр бүлийн дэмжлэг. Австралийн Квинслэнд мужийн Хүүхдийн аюулгүй байдал, ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудал хариуцсан яамнаас хэрэгцээт гэр бүлүүдэд дэмжлэг болох хэд хэдэн цогц үйлчилгээг үзүүлдэг. Австралид гэр бүлийн мэргэжлийн үйлчилгээ маш сайн хөгжсөн бөгөөд гэр бүлийн харилцааны төрийн болон төрийн бус олон тусгай байгууллага ажилладаг байна. Тэдгээр байгууллагаас гэр бүлүүд хүүхэд хүмүүжлийн тухай, гэр бүлийн маргааны үед асуудлаа хэрхэн шийдвэрлэж, харилцаагаа сайжруулах талаар олон төрлийн зөвлөгөө авах боломжтой байдаг аж.³⁹

Гэр бүл, хүүхдийн асуудлаар зөвлөгөө өгөх. Энэхүү үйлчилгээ нь эмзэг гэр бүлүүдтэй утсаар болон цахимаар холбогдон мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх анхан шатны дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ. Энэхүү үйлчилгээгээр тухайн гэр бүлийн хэрэгцээ шаардлагыг үнэлж, тэдгээрийн хэрэгцээнд нийцсэн тусламжийн үйлчилгээг санал болгон, холбож өгдөг.

³⁸ Seniors and Disability Services Department of Child Safety, «Department of Child Safety, Seniors and Disability Services of the Queensland Government», *Department of Child Safety, Seniors and Disability Services*, 30 Тавдугаар сар 2024, www.dcssds.qld.gov.au.

³⁹ iKon.mn, «Гэр Бүлийг Дэмжих Үйлчилгээг ХУУЛЬЧЛАХ Хэрэгтэй Юу?», н. Хүүхэд, гэр бүл судлаач, гэр бүлийн маргаан шийдвэрлэх төслийн зохицуулагч С.Энхтуяа "Гэр бүлийн зөрчил шийдвэрлэх үйлчилгээний чадавхыг бэхжүүлэх нь" сэдэвт сургалтын үеэр хэлж байв.

2.Гэр бүлийн эрчимтэй дэмжлэг. Энэхүү дэмжлэгийн үйлчилгээнд хуулийн дагуух хүүхэд хамгааллын системд хамрагдах эрсдэлтэй хүүхэд, залуус (*хэвлийд бойжиж буйгаас эхлээд 18 нас хүртэлх насны*)-ын амьдарч буй эмзэг гэр бүлүүдийг хамруулдаг. Энэхүү үйлчилгээг тухайн гэр бүлийн зөвшөөрлийг үндэслэн үзүүлдэг. Эмзэг гэр бүлд хамаарах бүх гишүүд энэхүү үйлчилгээнд хамрагдах боломжтой бөгөөд хэргийн удирдлага (*case management*) хариуцсан менежерүүд хамтарч ажиллан тухайн гэр бүлийн хэрэгцээг тодорхойлж, эрчимт дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээнүүдэд хамруулдаг.

3.Хоёрдогч гэр бүлийн дэмжлэг. Хоёрдогч гэр бүлийн дэмжлэгийн үйлчилгээ нь хүүхдэд учирч болзошгүй аюулыг багасгах, гэр бүл доторх хямрал, асуудал үүсэх, даамжрахаас сэргийлэх, гэр бүлийн сайн сайхныг хадгалах тогтворжуулах зорилготой.

Энэ үйлчилгээнд хамруулан дараах үр дүнг гаргахыг зорьдог:

- Хүүхэд, түүний гэр бүлийн аюулгүй байдал, сайн сайхныг сайжруулах;
- Гэр бүлийн хүүхдээ асран хамгаалах чадварыг сайжруулах;
- Гэр бүл өөрийгөө чадавхжуулах, асуудлаа шийдвэрлэх, эерэг сонголт өөрчлөлтийг хийхэд нь тус болох шаардлагатай эх үүсвэрүүдэд холбож өгөх, дэмжлэг туслалцаа үзүүлдэг байгууллага, хүмүүстэй холбож өгөх;
- Хуулийн дагуух хүүхэд хамгааллын системд хамрагдах, дахин хамрагдахаас урьдчилан сэргийлэх.

Ерөнхий кейс менежер энэхүү үйлчилгээг удирдан явуулдаг.

4.Зорилтот гэр бүлийн дэмжлэг. Зорилтот гэр бүлийн дэмжлэгийн зорилтот бүлэг нь хүүхэд хамгааллын арга хэмжээнд заавал хамрагдахааргүй хэдий ч эмзэг нөхцөлд байгаа хүүхэд, залуус болон тэдний гэр бүл байдаг. Энэхүү санаачилгын хүрээнд санхүүжиж буй үйлчилгээ нь эмзэг нөхцөл байдалд байгаа хүүхдийн эцэг, эх, гэр бүлд туслалцаа үзүүлнэ.

Түр хамгаалан байрлуулах байр. Энэхүү санаачилгыг гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн, хүчирхийлэлтэй гэр бүлд байгаа хүүхдийн аюулгүй байх нөхцөлийг хангах зорилгоор хэрэгжүүлдэг. Түр хамгаалан байрлуулах байрны үйлчилгээнд гэр бүлийн дэмжлэг, зөвлөгөө, туслалцаа үзүүлэх, чадавхжуулах бусад үйлчилгээ багтдаг.

5.Гурав дахь шатны гэр бүлийн оролцооны үйлчилгээ. Энэ үйлчилгээг Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний төвд үйлчлүүлж буй этгээдийн гэр бүлд үзүүлдэг. Энэхүү хөтөлбөрийн гол зорилго нь Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний төвийн хяналтад өөрийн гэртээ амьдарч байгаа болон гэрээс гадуурх асрамжид байгаа хүүхдийг буцаад гэр бүлтэйгээ нийлэх, дасах нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилготой. Үйлчилгээг үзүүлснээр эцэг, эх, хүүхдийг буцаан ээнэгшин дасгах, эцэг, эхийн хүүхдээ асран хүмүүжүүлэх чадварыг сайжруулах, хүүхдийг аюулгүй бөгөөд тогтвортой сэтгэл зүйтэй болгох үр дүнтэй гэж үздэг.

5.3.Франц Улс

1.Хүүхдэд олгох тэтгэмж. Франц Улсын бодлого нь дундаж зарчмыг авч хэрэгжүүлдэг. Төрсөн хүүхдэд 18 нас хүртэл заавал мөнгөн тэтгэмжийг сар бүрийн хэрэгцээнд өгнө. Хичээлийн шинэ жилийн тэтгэмжид 6-18 насны хүүхдийн боловсролтой холбоотой зардал дэмжлэг үзүүлдэг тогтолцоо юм. Сургууль

завсардалтыг шийдвэрлэх, сургуульд суралцахтай холбоотой зардал, эд материалын дэмжлэг үзүүлэхэд чиглэдэг. Тэтгэмжид хүүхдийн тоо, орлогын нөхцөлийг харгалздаг.

Франц Улсын хичээлийн шинэ жилийн тэтгэмжид хамрагдах өрхийн орлогын нөхцөл

Хүүхдийн тоо	Орлогын хэмжээ
1	17,299 евро
2	21,291 евро
3	25,283 евро
4-с дээш хүүхэд нэг бүрд	3.392 евро

5.4.Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс

1.Гэр бүл дэх татварын хөнгөлөлт. Эцэг, эх хоёрт 3,648 евро хүртэл , өрх толгойлсон эцэг, эхчүүдэд 1,824 евро хүртэл хөнгөлөлт авах боломжтой болсон байна. Ажил хөдөлмөр эрхэлдэг эцэг, эх, өрх толгойлсон эцэг, эхчүүдэд 14 наснаас доош хүүхэдтэй болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй бол хүүхэд асран хамгаалахтай холбоотой зардлын татварыг хөнгөлдөг байна.

2.Хүүхэд асрах зардал. Ажил-Гэр гэсэн хосолсон бодлогыг дэмжихийн хажуугаар хүүхдээ өсгөхөөр ажлаасаа гарах тохиолдолд эдийн засаг, орлого, нийгмийн баталгаатай холбоотой эрсдэлийг багасгахад анхаарч, 2-оос дээш хүүхэдтэй бол хүүхэд асрах зардлыг олгохдоо жилийн орлогыг уян хатан байдлаар зохицуулж орлогын ялгааны ангилалгүй гэр бүлийн бодлого болон хүн амын бодлогын уялдаа холбоог сайжруулах зорилт дэвшүүлсэн байна.

5.5.Бүгд Найрамдах Солонгос Улс

1.Боловсролын дэмжлэг. Амьжиргааны баталгаажих доод төвшнөөс доогуур орлоготой өрх толгойлсон эх,эцэг бүхий гэр бүлийн ахлах ангийн хүүхдэд олгох боловсролтой холбогдох зардлын дэмжлэгийг /тэтгэлэг, тусламж/ олгодог.

2.Өрх толгойлсон эх,эцэгт дэмжлэг. Гэр бүлийг дэмжих хуулиас гадна Орон сууцны тухай хууль –д орон сууцгүй, бага орлоготой эх, эцэг бүхий гэр бүлийг улсын чанартай орон сууц хуваарилах болон түрээслэхэд давуу эрхээр харгалзан олгодог.⁴⁰

3.Хүүхдийн мөнгө. Дөнгөж төрсөн болон 0 настай хүүхдийн эцэг, эхэд сард 2024 онд 1 сая вон, Нэг настай хүүхдийн эцэг эхэд сард 500.000 вон, 2-8 насны хүүхэд 100.000 воны тэтгэмж авдаг байна. Мөн дөнгөж төрсөн хүүхдэд "Анх уулзсаны баяр" хэмээн 2 сая вон өгдөг.

4.Ганц бие эцэг, эхчүүд бүхий өрх гэр бүлийг дэмжих. 18-аас доош насны хүүхэдтэй орлого багатай ганц бие эцэг, эх бүхий өрхөд хүүхэд асрахад нь дэмжлэг болгож сард 200,000 вон өгдөг. Орлого багатай эмээ өвөө-ач зээ бүхий өрх, гэрлээгүй ганц бие 5-аас доош насны хүүхэдтэй эцэг-эхэд нэмж 50,000 вон, Дунд, ахлах сургуулийн хүүхэдтэй орлого багатай ганц бие эцэг, эхийн өрхөд хүүхдийн боловсролын тэтгэмж /жилийн бичиг хэргийн зардал /83,000 вон, Сургуулийн бүртгэл, ахлах сургуульд боловсрол олгох, эсхүл сургуулийн

⁴⁰ Гэр бүлийн хөгжлийн асуудал, 2016 он Т.Намжил, Ц.Энхтүвшин 4-р бүлэг

мэргэжлийн шалгалт боловсролын зардлыг дэмжих, болон өсвөр насны ганц бие эцэг, эхчүүдэд өөрийг нь дэмжиж санхүүгийн дэмжлэг үзүүлдэг. Дараах дэмжлэгийг үзүүлж байна:

- Бага орлоготой орон гэргүй ганц бие эцэг, эх бүхий өрхөд зориулсан “ганц бие эцэг, эх бүхий өрхийн тусламж”-ийг үзүүлэх;
- Бага орлоготой өрх толгойлсон ганц бие эцэг эхэд гэр бүлд тодорхой хугацаагаар амьдрах газар /байр/ санал болгож, боловсролоор дамжуулан өөрийгөө дэмжихэд туслах;
- Уг амьдрах байрт орсон хүмүүсийн сэтгэл санааны тогтвортой байдлыг хангах үүднээс мэргэжлийн зөвлөгөө, сэтгэлзүйн эмчилгээг дэмжих;

5.Бага орлоготой гэр бүлийг дэмжих. Бага орлоготой гэр бүлүүдэд зориулсан орон сууцны дэмжлэг⁴¹, боловсролын дэмжлэг, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ зэрэг олон төрлийн халамжийн хөтөлбөрүүдийг санал болгодог. Орлогын татварын хөнгөлөлт (EITC) хөтөлбөр нь орлого багатай ажил эрхэлдэг өрхүүдэд татварын буцаан олголтыг олгох зарчмаар орлогоо нэмэгдүүлэх боломжийг олгодог.

6.Гэр бүлийн зөвлөгөө, боловсрол. Гэр бүлийн зөвлөгөө өгөх төвүүд: Гэр бүлийн зөрчилдөөн, эцэг эхийн асуудал, сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудал зэрэг асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд төрөөс гэр бүлийн зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ үзүүлдэг. Эцэг эхийн боловсрол: Эцэг эхчүүдэд хүүхэд өсгөн хүмүүжүүлэх арга барилд сургах янз бүрийн хөтөлбөрүүд байдаг бөгөөд үүнд биечлэн оролцох болон онлайн үйлчилгээнүүд багтдаг.

7.Олон соёлт гэр бүлийг дэмжих. Интеграцийн хөтөлбөрүүд: Өмнөд Солонгос хэлний боловсрол, соёлын чиг баримжаа олгох, хууль эрх зүйн туслалцаа зэрэг олон соёлт гэр бүлийг дэмжих хөтөлбөрүүдийг санал болгодог. Санхүүгийн дэмжлэг: Олон соёлт гэр бүлийг Солонгосын нийгэмд нэгтгэхэд туслах санхүүгийн тусгай дэмжлэг, боловсролын хөтөлбөрүүд байдаг.

8.Гэр бүлд ээлтэй байгууллагад гэрчилгээ олгох систем. Хүүхэд төрүүлэх, асрахад дэмжлэг үзүүлдэг, ажлын уян хатан цагтай зэрэг гэр бүлд ээлтэй системийг хэрэгжүүлж буй корпорацууд, Аж ахуйн нэгж, байгууллагуудад үнэлгээ хийж гэрчилгээ олгох, гэрчилгээтэй байгууллагуудыг урамшуулах.

9.“Гэр бүлийн хайрын өдөр” аян. Долоо хоногийн 3 дахь өдөр болгон ажилтнууд ажлаасаа яг тарах цагтаа гарч, гэртээ эрт харин гэр бүлтэйгээ цагийг өнгөрөөх энэхүү аян нь ажлын завгүй долоо хоногийн дундуур цаг гаргаж гэр бүлтэйгээ цагийг өнгөрөөх нь жижиг боловч чухал гэсэн санаачилгын дор хэрэгжинэ.

10.Гэр бүлд ээлтэй нийгмийн орчинг бий болгохыг дэмжих тухай хууль. Энэхүү хуулийн зорилго нь гэр бүлд ээлтэй нийгмийн орчныг бүрдүүлэх замаар ард иргэдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлэх, төр, нийгмийн хөгжилд хувь нэмэр

---

⁴¹ Нийтийн орон сууц: Засгийн газраас бага, дунд орлоготой өрхүүдэд зориулсан нийтийн орон сууцны болон хямд төсөр орон сууцны хувилбаруудыг санал болгодог тусгайлсан хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлдэг. Түрээсийн зардал: Түрээсийн татаас нь хувийн түрээсийн орон сууцанд амьдардаг гэр бүлүүдэд, ялангуяа орлого багатай хүмүүст дэмжлэг үзүүлнэ.

оруулахад оршино. Гэр бүлд ээлтэй орчин бүрдүүлэх үндсэн төлөвлөгөө боловсруулан хэрэгжүүлнэ. Төлөвлөгөөнд (1)Гэр бүлд ээлтэй нийгмийн орчныг бүрдүүлэх бодлогын үндсэн чиглэл, зорилт; (2)Гэр бүлд ээлтэй тогтолцоог нэвтрүүлэх, идэвхжүүлэх асуудал; (3)Гэр бүлд ээлтэй компаниудыг дэмжих асуудал; (4)Гэр бүлийг халамжлах олон нийтийн орчныг бүрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх асуудал; Гэр бүлд ээлтэй байгууламж барих асуудал; (5)Гэр бүлд ээлтэй соёлыг түгээн дэлгэрүүлэх асуудал; (6)Гэр бүлд ээлтэй нийгмийн орчныг бүрдүүлэх чиглэлээр шаардлагатай арга хэмжээг тусгаж, Жендерийн эрх тэгш байдал, гэр бүлийн сайд, холбогдох захиргааны төв байгууллагын дарга нар, нутгийн захиргааны байгууллагуудын дарга нар гэр бүлд ээлтэй нийгмийн орчныг бүрдүүлэх зорилгоор хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө жил бүр боловсруулж, хэрэгжүүлнэ.

5.6.Америкийн Нэгдсэн Улс

1.Гэрлэсэн хосуудад олгох Холбооны Засгийн газрын тэтгэлэг. Энэ нь гэр бүлийн нийгмийн халамжийг сайжруулахдаа тэтгэлэг олгох хөтөлбөрөөр дамжуулдаг. Гэрлэсэн хосуудын тэтгэмж нь хоол хүнс, эрүүл мэнд, санхүүгийн туслалцаа үзүүлэх зэрэг бэлэн мөнгөөр төлөгдөх хэлбэрээр хийгддэг.Тэтгэмжийн үндсэн зорилго нь 1 Хүн ам ба хөгжил Олон улсын бага хурлын үйл ажиллагааны хөтөлбөр /1994 он 8 хуудас / эрүүл гэрлэлт болон гэр бүлийн харилцааг дэмждэг бөгөөд тэтгэлэг нь хэрэгжиж буй хөтөлбөрийн цар хүрээ болон шинж чанараас хамааран янз бүр байдаг

2.Оюутанд олгох холбооны зээл. Энэхүү хөтөлбөрийн үндсэн зорилго нь: Хуримтлалтай болох боломжийг олгох, гэрлэсэн хүүхэдтэй хосуудыг цаашид суралцах боломжоор хангах явдал юм. Гэрлэсэн хосууд нь хувийн байгууллагуудаас зээл хүсэж явахын оронд шууд засгийн газраас зээл авахыг санал болгож байгаа.Тэтгэлгийн хөтөлбөрт АНУ-ын иргэн болон түүнтэй ижил эрх бүхий хувь хүн хамрагдаж болно. Уг иргэн нь сургуулийн гэрчилгээгээ үндэслэн хөтөлбөрт хамрагдана. Боловсролын газар болон Оюутанд санхүүгийн туслалцаа үзүүлэх байгууллагад уг хөтөлбөр нь хэрэгжих бөгөөд 1965 оны Дээд боловсролын хуулиар зохицуулагдана.

3.Гэр бүлд дэмжлэг үзүүлэх хөтөлбөр⁴². Гэр бүлийн туслалцааны газар нь гэр бүлийн эдийн засгийн аюулгүй бөгөөд тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн холбооны халамжийн хөтөлбөрүүдийг удирдан хэрэгжүүлдэг. Эдгээрт Хэрэгцээт гэр бүлүүдэд үзүүлэх түр хугацааны дэмжлэг (*Temporary Assistance for Needy Families (TANF)*), Уугуул овог, аймгуудын Хэрэгцээт гэр бүлүүдэд үзүүлэх түр хугацааны дэмжлэг (*Tribal Temporary Assistance for Needy Families (Tribal TANF)*), Гэр бүлийн эрүүл харилцаа ба Хариуцлагатай аавын халамж зэрэг хөтөлбөрүүд багтдаг.

Хөтөлбөрүүдийн хүрээнд хүүхэдтэй гэр бүлүүдийн орлого бага байх тохиолдолд эдийн засгийн бие даасан байдлыг бий болгоход нь туслалцаа үзүүлдэг. Хөтөлбөрүүд нь дараах үндсэн 4 зорилготой:

1.Хүүхэд өөрийн болон хамаатан садныхаа гэр бүлд асарч тэтгүүлэх боломжийг бүрдүүлэхийн тулд хэрэгцээт гэр бүлүүдэд туслалцаа үзүүлэх;

⁴² «About OFA», 15 Арван нэгдүгээр сар 2023, www.acf.hhs.gov.

2. Ажлын байр, хөдөлмөр эрхлэлт, гэрлэлтийг дэмжих замаар хэрэгцээт буюу орлого багатай эцэг, эхийг халамжаас хамааралтай байдлаас салгах;
3. Гэр бүлээс гадуурх жирэмслэлтээс урьдчилан сэргийлэх, бууруулах;
4. “Эцэг, эх хамтдаа гэр бүлийг дэмжих.

Эдгээр хөтөлбөрүүдийн санхүүжилтийг Гэр бүлийн туслалцааны газраас мужууд болон овог, аймгуудад өгдөг бөгөөд тухайн муж, овог аймгуудын захиргаанаас өөрсдийн хэрэгжүүлдэг хөтөлбөрүүдийн хүрээнд иргэдэд тусламж, дэмжлэгийг үзүүлдэг. Хөтөлбөрүүдийн санхүүжилтийг бага орлоготой бөгөөд хүүхэдтэй гэр бүлд мөнгөн туслалцаа үзүүлэх болон хөтөлбөрүүдийн зорилгыг хэрэгжүүлэх хүрээний бусад үйлчилгээнд зарцуулдаг.

4. Мужуудын хөтөлбөрүүд. Миннесота мужийн Гэр бүлийн хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр (Minnesota Family Investment Program (MFIP))⁴³

Хамрагдах нөхцөл: Хүүхэдтэй болон жирэмсэн эх бүхий гэр бүлд зориулагдсан. Бага насны хүүхэдтэй эцэг, эх, асран хамгаалагчид ихэвчлэн нийт 60 сарын хугацаанд тус хөтөлбөрт хамрагдах боломжтой. Хамрагдахын тулд анхан шатны орлогын тестэд тэнцсэн, 10,000 ам.доллараас хэтрэхгүй хэмжээний хөрөнгөтэй байх.

Үзүүлэх тусламж, дэмжлэг: Мөнгөн тусламж, хүнсний талон, ажил олох, ажилтай байхад нь туслах хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээнд хамруулах гэх мэт.

Мөнгөн тусламж, хүнсний талон болон хүүхэд асрах тусламжийн үйлчилгээ. Тусгай EBT картаар дамжуулан мөнгөн тусламж, хүнсний эрхийг олгодог. Тухайн гэр бүлийн орлогын хэмжээнээс хамааран тусламжийн хэмжээг өөр тогтоодог. Мөнгөн тусламж авч байх хугацаандаа тусламж авч буй этгээдийг ажил хийхийг шаарддаг. Тусламжийн хэмжээг тооцох гэр бүлийн орлогыг нь тодорхойлохдоо орлогынх нь тодорхой хувийг хасаж тооцдог. Зарим тохиолдолд хүүхдийн эцэг, эх, асран хамгаалагчийг ажил хайх, сургуульд суралцах, ажиллах хугацаанд хүүхэд асрах үйлчилгээг санал болгож болно.

Хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээ. Хөтөлбөрт хамрагдаж буй ихэнх асран хамгаалагчид (эцэг, эх болон бусад асран хамгаалагч) хөдөлмөр эрхлэлтийн төлөвлөгөө гаргахын тулд ажлын зөвлөхтэй хамтран ажилладаг. 20-оос доош насны ахлах сургуулиа төгсөөгүй эсвэл түүнтэй адилтгах хөтөлбөрт хамрагдаагүй асран хамгаалагчид боловсролын хөтөлбөрөө бүрэн дуусгах шаардлагатай байж болно. Ажлын зөвлөх эсвэл нийгмийн ажилтан эдгээр асран хамгаалагчдад ахлах сургуулийн диплом авах эсвэл ажил эрхлэх төлөвлөгөө гаргахад нь тусалдаг.

Ажил хийвэл тусламж нэмэгдэнэ. Ганц бие, ажилгүй, 2 хүүхэдтэй асран хамгаалагч хөтөлбөрт хамрагдах нөхцөлийг хангаж байвал 1,189 ам.доллартой тэнцэх хэмжээний мөнгөн тусламж болон хүнсний эрх авах боломжтой. Хэрвээ тухайн асран хамгаалагч 1 цагийн 10.33 ам.долларын цалинтай бүтэн цагийн ажил хийж эхэлбэл түүнд 1 сарын 1,777 ам.долларын тусламж олгоно.

---

⁴³ «Minnesota Family Investment Program (MFIP) | Minnesota Department of Children, Youth, and Families», 16 Тавдугаар сар 2024, <https://dcyf.mn.gov>.

5.Хүүхдэд түр хугацаанд үзүүлэх дэмжлэг⁴⁴. TANF Мөнгөн тусламж хөтөлбөр нь хэрэгцээт гэр бүлүүдэд түр хугацааны санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх хөтөлбөр юм. Энэхүү мөнгөн тусламжийг 1 хүн нийт 60 сарын хугацаанд авах боломжтой. Дараах гэр бүлүүд болон хувь хүнд тусламж үзүүлнэ:

- 1.Бага насны хүүхэдтэй;
- 2.Хүүхдийг асран хамгаалж, гэртээ амьдруулж буй хамаатан садан;
- 3.Бага насны хүүхэдтэй хамт амьдарч байгаа, түүний төрсөн ах, эгч болон өргөж авсан айлын ах, эгчийн хамааралтай хүн;
- 4.Өөр хүүхэдгүй бөгөөд сүүлийн 3 сарын хугацаанд байгаа жирэмсэн эмэгтэй;
5. Насанд хүрээгүй хүүхэдтэй дүрвэгсэд.Гэр бүлийн гишүүдийн тоо, орлогын хэмжээ зэргээс хамааран тусламжийн хэмжээг тогтоодог.

5.7.Оросын Холбооны Улс

1.Гэр бүлд үзүүлэх татварын хөнгөлөлт. Оросын холбооны Улсад хүүхдийн тооноос хамааруулан татварын хөнгөлөлт үзүүлдэг бөгөөд эхний 2 хүүхдэд сард тус бүр 1400 рублийн, 3 дахь хүүхдээс 3000 рублийн татварын хөнгөлөлт үзүүлдэг байна.⁴⁵ 2023 оны 1 дүгээр сарын 1-ээс эхлэн ОХУ-д бага орлоготой өрхүүдэд зориулсан бүх нийтийн хүүхдийн мөнгө тэтгэмжийг шинээр бий болгосон. Гэр бүлийн орлого нь нэг хүнд ногдох амьжиргааны баталгаажих түвшнээс доош орлоготой байвал уг тэтгэмжийг олгоно. Мөн хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгийн байдал, орлогын хэмжээ, орлогогүй болсон шалтгааныг харгалзан үзнэ. Тэтгэмжийн хэмжээ нь бүс нутгийн амьжиргааны доод түвшний 50%, 75% эсвэл 100% байна. ОХУ-ын хувьд дунджаар 2023 онд 7 мянга, 10.5 мянга, 14 мянган рубль болно.

2.Хүүхдийн тэтгэмж. Дараах тэтгэмжүүдийг хүүхдийн насны ангиллаар олгодог байна. Тэтгэмжийн хэмжээ нь орлогын төвшнөөс хамаарна. Төрийн үүрэг бол тогтмол төлбөрөөс татгалзаж, тодорхой өрх бүрд тохируулах явдал юм. Хэмжээг гэр бүлийн гишүүн бүрийн орлого амьжиргааны доод түвшинд хүрэхээр тооцно - орлого бага байх тусам тэтгэмж их байх болно.

- 0-3 насны хүүхдийн мөнгө: /2023 онд/: жирэмсний ба амаржсаны; 1.5 нас хүртэлх хүүхдэд сар бүр олгох тэтгэмж (8630 - 33282 рубль хүртэл); бага орлоготой гэр бүлд 3 нас хүртэл олгох тэтгэмж; жирэмсний капиталыг мөнгө болгох; бүсийн нэмэлт төлбөр; хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн 3 нас хүртэлх сар бүр олгох тэтгэмж-6 мянган рубль.
- 3-7 нас хүртэлх хүүхдийн тэтгэмж /2023 онд/: Орлого багатай 3-7 насны хүүхэдтэй өрхүүд 2023 онд бүх нийтийн тэтгэмж буюу бүс нутгийн амьжиргааны доод түвшний 50, 75, 100 хувьтай тэнцэх хэмжээний тэтгэмж авах эрхтэй. Энэ бүхэн гэр бүлийн санхүүгийн байдал, өмч хөрөнгө, "тэг"

⁴⁴ «Temporary Assistance for Needy Children», accessed 6 Аравдугаар сар 2024 <https://dphhs.mt.gov>.

⁴⁵ Жишээ нь: 4 хүүхэдтэй Максимын цалин сард 100,000Р гэж бодъё. Тэрээр сар бүр 13,000 Р (100,000 × 13%) хэмжээтэй хувь хүний орлогын албан татвар төлдөг. Үүний дагуу тэрээр 1,400 + 1,400 + 3,000 + 3,000 = 8,800 Р, эхний хоёр хүүхдэд 1,400 Р, гурав, дөрөв дэх хүүхдэд 3,000 төгрөгийн татварын хөнгөлөлт үзүүлэх эрхтэй. Тиймээс Максим олон хүүхэдтэй аавын хувьд цалингаасаа 13,000 Р биш, харин сард ердөө 4,200 Р төлөх эрхтэй.

орлогын дүрмээс хамаарна. Эхний ээлжид гэр бүлд амьжиргааны доод түвшний 50% -ийн хэмжээтэй мөнгө олгоно, хэрэв энэ төлбөр нь нэг хүнд ногдох дундаж орлого нь АДТ-ээс хэтрэхгүй бол төлбөрийг 75% хүртэл, дараа нь 100% хүртэл нэмэгдүүлэх боломжтой. 3-7 нас хүүхдийн тэтгэмж 2023 онд ОХУ-ын хэмжээнд дунджаар 13,944 рубль байна. Тэтгэмжийн доод хэмжээ 6972 рубль, дээд тал нь 13944 рубль байна.

- 8-аас 17 насны хүүхдэд зориулсан тэтгэмж /2023 онд/: Жирэмсэн эмэгтэй, 8-17 насны хүүхэдтэй өрх толгойлсон эцэг эхэд олгох тэтгэмжийг 3-7 насны хүүхдийн тэтгэмжтэй адил зарчмын дагуу олгоно. Өмч хөрөнгө, орлогыг нь харгалзана. Тэтгэмж нь нэг хүүхдэд ногдох орон нутгийн амьжиргааны доод түвшний тал хувь байх болно. 8-17 насны хэд хэдэн хүүхэдтэй гэр бүлд хүүхэд бүрд тэтгэмж олгодог. ОХУ-ын 2023 оны 1-р сарын 12-ны байдлаар амьжиргааны доод хэмжээ 15094 рубль, хөдөлмөрийн чадвартай иргэдийнх - 16452 рубль, тэтгэвэр авагчид - 12,981 рубль, хүүхдүүдэд - 14641 рубль байна.

5.8. Унгар Улс

1. Гэр бүл, эцэг, эхэд үзүүлэх дэмжлэг:

- **Эцэг, эхийн цалинтай чөлөө тэтгэмж.** Эцэг эхчүүд 3 жилийн хугацаанд тэтгэмж авна. Хүүхэд төрөхөөс өмнө НД-д хамрагдсан бол нярай хүүхэд асарсны тэтгэмж 168 хоногийн турш нийт орлогын 70%-аар, 168 хоногийн дараагаас хүүхдийг 2 нас хүртэл хугацаанд хүүхэд асарсны хөлс /child care fee/ нийт цалингийн 70%-иар, гэхдээ цалингийн доод хэмжээний 140%-тай тэнцүү хэмжээнээс хэтрэхгүй байна гэж тогтоосон. Гэвч 2021 оны 7 дугаар сараас гэр бүлийн орлогыг бууруулахгүй байх үүднээс нярай хүүхэд асарсны тэтгэмжийн хэмжээг эхийн нийт цалингийн 70% байсныг 100% болгож нэмэгдүүлсэн.
- Эцэг эх хүсвэл 2-3 нас хүртэл хугацаанд хүүхдээ асарч болох бөгөөд **хүүхэд асарсны тэтгэмжийг** /allowance/ тогтоосон мөнгөн дүнгээр олгоно. Нэг хүүхдийн тэтгэмж 83 евро (HUF 28 500) хэмжээтэй, 10% нь тэтгэврийн санд ордог. Ихэр хүүхдэд 2 дахин олгоно.
- Нийгмийн даатгалгүй бол **хүүхэд асрах тэтгэмжийг** хүүхдийг 3 нас хүртэл хугацаанд олгоно. 3 ба дээш түүнээс дээш хүүхэдтэй бол хамгийн бага хүүхдийг 8 нас хүртэл хугацаанд **хүүхэд өсгөхөд үзүүлэх дэмжлэг** нэрээр олгодог.
- **Хүүхэд харах тогтолцоо.** Гэр бүлийн бодлогын гол асуудлын нэгийг ажил, гэр бүлийн амьдралыг тэнцвэржүүлэх гэж үзэж, төр ажил- гэр бүлд суурилсан нийгмийг бий болгохыг зорьдог. Энэ зорилгыг биелүүлэх гол алхам нь хүүхэд харах үйлчилгээг бэхжүүлж, 3 хүртэл насны хүүхдийн өдрийн асрамжийн үйлчилгээг үр дүнтэй бий болгох явдал гэж үзэж уг үйлчилгээг хөгжүүлж байна. 2010 онд 32000 газарт 3 хүртэл насны хүүхдийн 10.1%-ийг хамруулж байсан бол 2020 онд 52000 газарт 18,2 хувь болж өссөн.
- **Хүүхэд хооллох үйлчилгээ.** Хүүхдэд үнэгүй хоол өгөх /эсвэл хоолны мөнгө олгох/ үйлчилгээг өргөн хөгжүүлж байна. 2020 онд хүүхдийн хооллолтын төсөв 2010 оны төсвөөс даруй 3 дахин өссөн. Одоо нийт хүүхдийн 60 гаруй хувь хамрагдаж байгаагаас бага насны хүүхэд харах үйлчилгээнд хамрагдаж буй хүүхдийн 66%, цэцэрлэгийн насны хүүхдийн 78%, бага сургуулийн хүүхдийн 51%, ЕБС-ийн хүүхдийн 46% хоолны үйлчилгээ үзүүлж байна.
- Түүнчлэн хүүхдэд хоол өгөх үйлчилгээг орон нутгийн төр захиргааны байгууллагууд хариуцаж, хүнд нөхцөлд байгаа хүүхдүүдэд сургуулийн өвөл, зуны амралтын хугацаанд ч хоол хүргэх үйлчилгээг хэрэгжүүлдэг.
- **Сурах бичиг үнэгүй олгох.** ЕБС-ийн сургуулийн бүх сурагчид, техник мэргэжлийн сургуульд суралцагчдад сурах бичгийг бүрэн үнэгүй олгодог.
- **Хүүхдээ өсгөнгөө хөдөлмөр эрхлэх.** Засгийн газраас нийт хөдөлмөр эрхлэлтийг, ялангуяа эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэхийг анхаарч байна. Эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэхийн тулд хүүхдээ харж байгаа эмэгтэйчүүдийг ажилдаа эргэж орохыг бүх талаар

дэмжиж байна. Эдгээр эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж хөдөлмөрийн хууль тогтоомжийг шинэчлэх, ажлын байрыг хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулан хэрэгжүүлэх, хүүхэд асарсны хөлс /fee/ олгох, хүүхэд харах үйлчилгээний чадавхыг нэмэгдүүлэх зэрэг арга хэмжээ авсан.

- **Гэр бүлд албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.** 2011 он хүртэл 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй гэр бүлд нэг хүүхдэд 13 еврогийн хөнгөлөлт, 2011-2018 онд 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй гэр бүлд нэг хүүхдэд 30 евро (HUF 10 000), 2 хүүхэдтэй бол 60 евро (HUF 20 000), 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй бол 99 евро (HUF 33 000)-гаар эцэг эхийн аль нэгэнд татварын хөнгөлөлт үзүүлдэг байсан бол 2018 оноос бүх хүүхэдтэй гэр бүлд үзүүлдэг болсон.
- **Анх гэр бүл болж байгаа шинэ хосод татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.** Анх удаагаа гэрлэсэн залуу хосод гэрлэснээс хойш 2 жилийн хугацаанд сар бүр 15 евро (HUF 5 000) -ны татварын хөнгөлөлт үзүүлнэ. Эхнэр, нөхрийн аль нэг нь анх удаагаа гэрлэсэн байх шаардлага тавигдана.
- **Оюутны зээлийн хэмжээг багасгах.** Энэхүү арга хэмжээг 2018 оны 1 дүгээр сараас эхлэн хэрэгжүүлсэн. Сургалтын зээлтэй эмэгтэй нь анхны хүүхдээ тээж байгаа жирэмсний 3 дахь сараас зээлийг 3 жилийн хугацаанд эргүүлэн төлж болно. 2 дахь хүүхдээ тээж байгаа бол жирэмсний 1 дэх сараас эхлэн төлбөрийг 3 жилийн хугацаанд төлөхөөр, хүүхэд төрсний дараа үлдсэн зээлийн хэмжээг 50%-иар багасгана. 3 дахь хүүхэд төрсний дараа, үлдсэн зээлээс бүрэн чөлөөлнө.
- **13 дахь сарын тэтгэвэр.** 2021 оноос эхлэн хэрэгжүүлж байгаа энэхүү 13 дахь сарын тэтгэвэр нь жилд 4 удаа олгогдоно. 2021 оны 1 дүгээр сарын тэтгэвэр дээр нэмж нэг 7 хоногийн тэтгэвэр олгохыг 2 дугаар сард хэрэгжүүлсэн. Энэхүү тэтгэвэр нь аажмаар нэмэгдсээр 2024 он гэхэд нэг сарын тэтгэврийн хэмжээтэй тэнцэх болно.

2.Гэр бүл орон сууцтай болох, орон сууц барихад үзүүлэх дэмжлэг:

- **Гэр бүлийн орон сууцны тэтгэмж** –хүүхэдтэй гэр бүл орон сууц худалдан авах, орон байраа томсгоход, эсхүл хуучин орон сууц худалдан авахад мөнгөн тусламж үзүүлдэг.
- **орон сууцны зээл олгох**- гэр бүл шинэ, хуучин орон сууц худалдан авахад дээд тал нь 3%-ийн хүүтэй зээл олгох. 2 хүүхэдтэй гэр бүл 30000 евро (HUF 10 million)-гийн, 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй гэр бүл 45000 евро (HUF 15 million) – гийн зээл авахаар өргөдөл гаргаж болно. Хэрвээ гэр бүл хөдөөгийн гэр бүлд үзүүлэх орон сууцны тэтгэмжид хамрагдсан бол дээр дурдсан хэмжээний тал хувиар зээл авч болно.
- **хөдөөгийн гэр бүлд үзүүлэх орон сууцны тусламж**- энэхүү тэтгэмж нь Унгарын хөдөө хөтөлбөрийн хүрээнд 2019-2022 онд 5000 хүртэл хүн амтай суурин газрын хэцүү эмзэг нөхцөлд байгаа 2600 оршин суугчид үзүүлэх тусламж юм. Нэг хүүхэдтэй гэр бүлд 1740 евро (HUF 600 000)-гийн, 2 хүүхэдтэй бол 7500 евро (HUF 2,6 million)-гийн, 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй бол 30000 евро (HUF 10 million) -гийн тэтгэмж үзүүлнэ.
- **зээлийн хүүг бууруулах**- 2 хүүхэдтэй гэр бүлийн орон сууцны зээлийг 3000 евро (HUF 1 million) -гаар, 3 хүүхэдтэй гэр бүлийнхийг 11600 евро (HUF 4

million)-гаар бууруулах. Нэмж төрүүлсэн хүүхдийн тоогоор /4, 5 гэх мэт/ гэр бүлийн зээлийн 3000 еврогоор нэмж бууруулна.

3.Гэр бүлийг хамгаалах 7 хөтөлбөр:

- Унгар нь улсын хүн ам зүйн өөрчлөлттэй уялдуулан **гэр бүлийг хамгаалах** талаар бас тодорхой арга хэмжээнүүдийг авсныг бид бас анхааран судлах нь зүйтэй юм. Унгар Улс нь хүн амын өсгөх бодлогыг баримталж байгаа бөгөөд 2019 онд хүн ам зүйн өөрчлөлттэй уялдуулан гэр бүлийг дэмжих, хүүхдийн төрөлтийг урамшуулах, залуу хүмүүст гэр бүлтэй болох боломжийг олгох зорилгоор гэр бүлийг хамгаалах дараах 7 арга хэмжээ нэвтрүүлсэн.
- **Хүүхэд хүлээх үеийн тэтгэмж:** Эхнэр нь 18-аас 41 насны гэрлэсэн хос 30000 еврогийн (HUF 10 million) хүүгүй зээл авахаар арилжааны банканд хандах боломжтой. Сард төлөх зээлийн хэмжээ нь 150 евро (HUF 50 thousand) -гоос ихгүй байх ба 20 жилийн хугацаанд төлөхөөр зээлийн графиктай байна. Хосууд гэрлэснээс хойших 5 жилийн хугацаанд нэг хүүхэд төрүүлсэн буюу өргөн авсан бол хүүгүй зээл төлөлтийн хуваарь хэвээр үлдэх ба төлөлтийг 3 жилээр хойшлуулж болно. 2 дахь хүүхэдтэй болсны дараа зээл дахиад 3 жилээр хойшлогдох ба үлдсэн төлбөрийн 30%-ийг хүчингүй болгоно. 3 дахь хүүхэдтэй болсны дараа үлдсэн зээлийг бүрмөсөн хүчингүй болгоно. Зээлийг Засгийн газар батлан даана.Энэхүү тэтгэмжийг 2019 оны 7-р сараас 2022 оны 12 дугаар сарын 31 хүртэл хугацаанд хэрэгжүүлэх юм.
- **Хуучин орон сууц худалдаж авах зээлийг сунгах:** 2019 оны 7 дугаар сараас өмнө орон сууцтай болохоор тэтгэмж авсан бол шинээр байр барих, худалдан авахад зориулан дээд тал нь 3%-ийн хүүтэй зээлийг олгоно. 2 хүүхэдтэй бол 30000 евро (HUF 10 million)-гийн, 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй бол 45000 евро (HUF 15 million) -гийн зээл олгож байсан.
- 2019 оны 7-р сараас эдлэн уг зээлийг мөн хуучин орон сууц худалдан авахад зориулж өгдөг болгож өргөжүүлсэн. Орон сууцны тэтгэмж, зээл авах боломжтой хуучин орон сууцны 105000 евро (HUF 35 million)-гийн үнийн босгыг хүчингүй болгосон. Европын Эдийн засгийн бүсээс гадна амьдарч буй Унгарын иргэдийг нийгмийн даатгалд хамрагдсан байхыг нь харгалздаг. Түүнчлэн хэрвээ хуучин орон сууц нь тогтвортой амьдралын хэрэгцээг хангаж байвал түүнийг санхүүжилт олгодог. 2019 оны 7-р сараас эхлэн энэхүү зээлийг мөн хуучин суурин дээр шинэ орон сууц барихад авах боломжтой болсон. Энэхүү арга хэмжээ нь 2019 оны 7-р сараас эхлэн хэрэгжсэн.
- **Удаан хугацааны /ипотекийн/ зээлийн эргэн төлөлтөд үзүүлэх хөнгөлөлтийг сунгах:** 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй болохоор төлөвлөж буй гэр бүлд үзүүлж байсан ипотекийн зээлийн 3000 евро (HUF 1 million)-гийн хөнгөлөлтийг өргөтгөж уг хөнгөлөлтөд 2 дахь хүүхдээ хүлээж буй гэр бүлийг хамруулах болсон. 12000 евро (HUF 4 million)-гийн хөнгөлөлтийг 3 дахь хүүхдээ хүлээж буй гэр бүлд үзүүлнэ. Цаашлаад дараагийн хүүхэд тутамд 3000 еврогийн хөнгөлөлт үзүүлнэ. Ипотекийн зээлийн хөнгөлөлтийг жирэмсний 12 дахь долоо хоногтойгоос нэхэмжилж болно. Энэхүү арга хэмжээ нь 2019 оны 7-р сараас эхлэн хэрэгжсэн.

- **Ам бүл олонтой гэр бүл машин худалдан авах хөтөлбөр:** 3-аас дээш хүүхэдтэй буюу 3 дахь хүүхдээ хүлээж буй гэр бүл доод тал нь 7 хүний суудалтай шинэ зорчигчийн машин худалдан авахад зориулан 7500 евро (HUF 2.5 million)-гийн /гэхдээ худалдан авах үнийн дүнгийн 50%-иас ихгүй байх/ тэтгэмж үзүүлнэ. Энэ талаар хүсэлтээ Унгарын төрийн санд гаргана. Энэ арга хэмжээ 2019 оны 7-р сараас 2022 оны 12 дугаар сарын 31-ний хооронд хэрэгжинэ.
- **4 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй эмэгтэйн хувийн орлогоос авах албан татварыг бүрэн чөлөөлөх:** 2020 оны 1 дүгээр сараас эхлэн 4 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй эмэгтэйн хувийн орлогоос авах албан татварыг бүрмөсөн чөлөөлсөн /татварын хувь 15/. Гэхдээ энэ нь зөвхөн эмэгтэйн хөдөлмөр эрхэлж олсон орлогод хамаарна. Энэхүү хөнгөлөлт нь хүүхдүүд нь насанд хүрсэн эмэгтэйд ч хамаарна. Энэ арга хэмжээ 2020 оны 1 дүгээр сараас эхлэн хэрэгжсэн.
- **Эмээ, өвөө нарт хүүхэд харсны төлбөр олгох:** Хүүхдийн эцэг эх хоёул /эсхүл ганц бие/ ажиллаж байгаа бол тэтгэвэртээ гараагүй эмээ, өвөө нарт энэ тэтгэмж олгогдоно. Энэ тохиолдолд хүүхдээ асарсны төлбөр эцэг, эхэд олгогдохгүй, эмээ өвөөд олгогдоно. Хөтөлбөрийн зорилго нь эмээ, өвөөг ач, зээгээ харахыг урамшуулах зорилготой. Өвөө эмээгийн зөвхөн нэг нь өргөдөл гаргах эрхтэй, өргөдлийг олон ач зээтэй болсны дараа /2 ач зээ харж байж авдаг бололтой/ гаргана. Энэ арга хэмжээ 2020 оны 1 дүгээр сараас эхлэн хэрэгжсэн.
- **Хүүхэд харах үйлчилгээ хөгжүүлэх хөтөлбөр:** Хүүхдээ харж буй ч ажилдаа орохыг хүсэж буй эцэг эхчүүдийг боломж олгох зорилгоор хүүхэд харах газар – цэцэрлэгийг олон болгож нэмэгдүүлэхийг зорьж байна. ЗГ одоо байгаа 52000 газрын 2022 онд 70000 болгохоор төлөвлөсөн. Хөтөлбөрт хувийн хэвшлийн хүүхэд харах үйлчилгээ үзүүлэгчдийг ихээр хамруулж байгаа. Энэхүү хөтөлбөрийг Гэр бүлийн сайдын зөвлөл хариуцан хэрэгжүүлж байна. Хөтөлбөр 2019 онд хэрэгжиж эхэлсэн ба 2022 онд дуусна.

4.Гэр бүлийг дэмжих орон сууцны хөтөлбөр:

Унгарын Засгийн газраас аль болох олон гэр бүлийг өөрийн гэсэн орон байртай болохыг дэмжиж байгаа бөгөөд энэ хүрээнд өмнө хэрэгжүүлж байгаагүй том орон сууцны хөтөлбөрийг энэ онд хэрэгжүүлж байна. Гэр бүлийн амьдралын үе шат, нөхцөл байдалд нийцүүлэн дараах 8 зүйл бүхий хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхийг зорьж байна:

- **Шинээр барьсан орон сууцны НӨАТ -5% болгосон.** 2021 оны 1-р сараас 2022 оны 12-р сарын хооронд шинээр барьсан байшинг худалдан авах болон гэрээлэн бариулахад 27% байсан НӨАТ-ыг 5% болгосон.
- **НӨАТ-аас чөлөөлөх.** 2021 оны 1-р сараас 2022 оны 12-р сарын хооронд шинээр барьсан байшинг худалдан авах болон гэрээлэн бариулж буй хүүхэдтэй гэр бүл “орон сууцны тэтгэмж” авахаар хүсэлт гаргасан бол НӨАТ-аас чөлөөлөгдөнө. НӨАТ-аас чөлөөлөгдөх хүсэлтийг тэтгэмж авах хүсэлтийг гаргахдаа банканд хамт өгнө.

- **Барилгын эзэнд НӨАТ-ын буцаан олголт өгөх.** Өөрийн хөрөнгөөр амьдрах сууцаа барьж буй хүмүүст НӨАТ-ын 27%-ийг эргүүлэн төлнө. 15000 евро (HUF 5 million) хүртэлх НӨАТ-ыг буцаан төлнө. НӨАТ-ын 5%-тай тэнцэх татаасыг буцаан авахаар банканд өргөдөл гаргана.
- **Байрны засварыг дэмжих.** 2021 оны 1-р сараас эхлэн хүүхэдтэй гэр бүлийн орон сууцны засварт шаардагдах зардлын талыг төр дааж байна. Төрөөс даах зардал нь 9000 еврогоос хэтрэхгүй байна. Энэхүү хөнгөлөлтөд нэг хүүхэдтэй, хүүхэд нь 25 хүртэл насны эцэг эхтэйгээ хамт амьдардаг бол, мөн хэрвээ хүүхэд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй бол насны хязгаагүйгээр хамрагдана.
- **Байрны засварын зээл.** Байрны засварын дэмжлэгт хамрагдах боломжгүй гэр бүл 18000 евро хүртэлх зээлийг 10 жилийн хугацаатай, 3%-ийн хүүтэй авч болно. Засварыг бүрэн хийсний дараа үлдсэн зээлийг 9000 хүртэл еврогоор хөнгөлүүлэх /өмнөх зүйлд дурдсан/ байрны засварын дэмжлэг авахаар хүсэлтээ тавьж шийдвэрлүүлнэ. Түүнчлэн байрны засварын дэмжлэг дээр нэмж зээлийн хүүг багасгах боломжтой.
- **Үл хөдлөх хөрөнгийн шилжүүлгийн татвараас чөлөөлөх.** 2021 оны 1-р сарын 1-ний өдрөөс эхлэн өрх гэр бүлүүд орон сууц худалдан авахдаа “Орон сууцны тэтгэмж” авахаар хүсэлт гаргасан бол үл хөдлөх хөрөнгийн шилжүүлгийн татвараас чөлөөлөгдөж байна. Хүүхэдтэй болохыг төлөвлөж буй хосууд, хүүхэдтэй гэр бүл шинэ, хуучин орон сууцыг “Орон сууцны тэтгэмж”-ийн дэмжлэгтэйгээр худалдан авах хүсэлт гаргасан бол үл хөдлөх хөрөнгийн шилжүүлгийн татвараас шууд чөлөөлөгдөнө. Өөрөөр тэд үл хөдлөх хөрөнгийн шилжүүлгийн 4%-ийн татварыг төлөхгүй.
- **Гэр бүл хамтаар олон үеэр хамт амьдарч буй байр сууцыг дэмжих.** Энэхүү арга хэмжээ нь гэр бүлийг нэгэн дээвэр дор /байшинд/ боловч тусдаа өрөө сууцанд өрх болон амьдарч буйг дэмжих зорилготой. Өөрийн байшинг 2 давхар болгож, эсвэл дээврээ тохижуулах зэргээр хүүхдүүдээ өөрийн эзэмшлийн нэгэн байшинг томсгож, засаж сэлбэж өрх тусгаарлах арга хэмжээ авах дэмжиж “Орон сууцны тэтгэмж”-ийг өгдөг.
- **Нотариатын төлбөрийг бууруулсан.** Орон сууцны хөнгөлөлт, зээлийн нотариатын төлбөрийг 55-65% бууруулах арга хэмжээ авсан.

5.9.Их Британи Умард Ирландын Нэгдсэн Вант

Гэрлэсэн хосуудад татварын хөнгөлөлт. Гэрлэсэн хосуудад жилд төлөх татварын хэмжээгээ 304-791.5-н фаундаар бууруулах хөнгөлөлтийг олгодог. Энэ хөнгөлөлтөд заавал гэрлэсэн байх, нөхөр буюу эхнэртэйгээ хамт амьдарч байх шаардлагыг хангасан тохиолдолд хамрагдана. Хойд Европын орнууд нийтлэг хүртээмжтэй байдлыг чухалчилж байгаа бол Англид дунджаас дээш орлогын нөхцөлтэй тэтгэмжийн тогтолцоог баримталдаг.⁴⁶

⁴⁶ Д.Аюуш et al., *Гэр бүлийн харилцааны эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал: Бусад орнуудын туршлага (Харьцуулсан судалгаа)*, УБ, «Парламент» судалгааны эмхэтгэл, Боть 32 (УБ: Улсын Их Хурлын Тамгын газар Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэн, 2021), 402.

Хүүхдийн мөнгө. Гэр бүлийн орлого харгалзахгүйгээр 16 нас хүртэлх бүх хүүхдэд олгодог. Мөн хүүхдийн татварын кредит (child tax credit) ба ажлын татварын кредитийг (working tax credit) хүүхэд дэмжих зорилгоор нэмэлтээр олгоно. Хүүхдийн татварын кредитэд жилийн орлого нь €18,821-с хэтрэхгүй бол 7 хоногт €78.99 олгодог. Мөн жилийн орлого € 3,640-р нэмэгдсэн эхний жилд тэтгэлгийн кредитийг бууруулахгүй. Ингэснээр орлого багатай эцэг эхчүүдэд хөл дээрээ зогсох хугацааг бүрдүүлдэг байна.

16-18 настай хүүхдэд дор хаяж 12 цагийн боловсрол ба ур чадвар олгох сургалтад суувал **боловсрол дэмжих тэтгэлгийг** олгоно. Энэ тэтгэлгийн үндсэн зорилго нь бага орлоготой өрхийн хүүхэд боловсрол гүнзгийрүүлэн эзэмшиж, ажилд орох магадлалыг нь сайжруулах зорилготой.

5.10.Япон улс:

Хүүхэд өсгөж буй бүх өрхийн гурван нас хүртэлх хүүхдэд сар бүр 15,000 иен, дараа нь гурван наснаас ахлах сургуулийн насны хүүхдэд 10,000 иен төлнө. Олон хүүхэдтэй өрхөд санхүүгийн тусламж авах хэрэгцээ их байгаа учраас гурав дахь болон түүнээс дээш хүүхэд бүрд сар бүр 30,000 иен олгоно.

ДҮГНЭЛТ

Гэр бүлд үзүүлэх дэмжлэгийг тодорхойлохдоо чиглэл тус бүрээр харахад ашиглаж болох үүднээс улс орнуудын гэр бүлийг дэмжих талаар авч буй арга туршлагыг нэлээд дэлгэрэнгүй орууллаа. Гэр бүлд татварын хөнгөлөлт, үзүүлэх, орон сууцтай болоход үзүүлдэг дэмжлэг, хөтөлбөрүүд, түүнчлэн гэр бүлд үзүүлэх үйлчилгээг хэрхэн зохион байгуулж байгаа зэрэг олон талаас нь харж судаллаа. Улс орнууд гэр бүлийн эрхэм гишүүн-хүүхэд, эхчүүдэд илүү дэмжлэг үзүүлдэг нь харагдаж байна. Тухайлбал,

Хүүхдийн мөнгөний тэтгэмж нь дэлхий даяар ядуурлыг бууруулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Хүүхдийн мөнгөний тэтгэмж нь бүх хүүхдийг хамарсан, эсвэл зорилтот бүлэгт чиглэгдсэн байж болох бөгөөд заримдаа сургуульд хамрагдсан байх, эрүүл мэндийн үзлэгт хамрагдсан байх зэрэг тодорхой нөхцөл болзолтойгоор олгогддог. Ерөнхийдөө хүүхдийн мөнгөний тэтгэмж нь хүүхдийн сайн сайхан байдал, түүнчлэн эрүүл мэнд, боловсрол, хүнсний аюулгүй байдал зэрэг хүн капиталын хуримтлалд эергээр нөлөөлж, улмаар ядуурлыг бууруулахад тус дөхөм болдог нь нотлогдсон. Гэсэн хэдий ч энэ нь холбогдох нөхцөл байдлаас ихээхэн шалтгаалдаг.

Мөнгөн тэтгэмж нь хүн капиталын хуримтлалд эергээс нөлөөлөхийн тулд үйлчилгээний чанар маш сайн байх шаардлагатай байдаг. Тиймээс нөөц бололцоо хомс байгаа үед хүүхдийн мөнгөний тэтгэмжийг тэлэх нэрийдлээр үйлчилгээг хумьж болохгүйг НҮБ-ын хүүхдийн сангаас сануулсан.

Гэр бүлд хүүхдийн тоогоор мөнгөн дэмжлэг үзүүлэх: Франц, Бельги, Австри, Япон зэрэг өндөр хөгжилтэй орнууд хүүхдийн тоо, эцэг эхийн орлогоос хамаарч хүүхэдтэй өрхийг дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлдэг байна⁴⁷. Франц Улс

⁴⁷ Нийгмийн халамжийн хуулийн төслийг боловсруулах зөвлөх үйлчилгээний тайлан, Дэлхийн банк, 2022 он

хүүхдийн мөнгийг 16 нас хүртэл олгодог бөгөөд хүүхдийн тооноос хамаарч тэтгэмжийн хэмжээ шатлалтай байдаг байна.

Австрали Улсын хувьд хүүхэд өсгөх зардлыг бууруулах зорилгоор хүүхэдтэй гэр бүлд тэтгэмж, урамшуулал олгох ба хэмжээ нь тухайн өрхийн орлогоос хамаардаг байна. БНСУ-ын хувьд 0-6 насны бүх хүүхэд Эрүүлийг хамгаалах яам болон Нийгмийн хамгааллын газраас сард 100 мянган воны тэтгэмж олгодог. Харин хүн амын амьжиргааны түвшний үзүүлэлтээр өндөр байгаа 10 хувьд тэтгэмжийг олгодоггүй.

Хүүхэд өсгөж буй бүх өрхөд гурван нас хүртэлх хүүхдэд сар бүр 15,000 иен, дараа нь гурван наснаас ахлах сургуулийн насны хүүхдэд 10,000 иен төлөх болно. Тэгээд ч олон хүүхэдтэй өрхөд санхүүгийн тусламж авах хэрэгцээ их байгаа учраас гурав дахь хүүхэд, дараа нь хүүхэд бүрд сар бүр 30 мянган иен олгохоор болсон.

Казахстан Улсын хувьд олон хүүхэдтэй гэр бүлд зориулсан тэтгэмжийг дөрөв ба түүнээс дээш хүүхэдтэй гэр бүлд өрхийн орлогыг үл хамааран тэтгэмж олгодог бөгөөд хүүхдийн тооноос хамаарч тэтгэмжийн хэмжээ ялгаатай байдаг байна.

Гэр бүлд орон сууцны дэмжлэг үзүүлэх нь Швед улс, БНСУ, Унгар Улсын туршлагаас харж суралцах боломжтой байна. Улс орны туршлагаадаас Унгар улс нь гэр бүлийг нэлээд тодорхой, олон чиглэлээр дэмжсэн сайн туршлагатай байна. Тухайн улсын гэр бүлийг дэмжсэн арга хэмжээнүүд нь гэр бүлийг дэмжих, хүн амын өсөлтийг дэмжих, эх хүүхдийг хамгаалах зэрэг олон ач холбогдлыг харгалзан тогтоосон нь харагдаж байгаа тул нэлээд дэлгэрэнгүй байдлаар судалгаанд орууллаа.

Татварын хөнгөлөлтөөр гэр бүлийг дэмжиж буй туршлагууд байна. Тухайлбал, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс, ОХУ, Унгар улс гэр бүлд хүүхдийн тоогоор татварын хөнгөлөлт үзүүлж байна. Түүнчлэн Их Британи Умард Ирландын Нэгдсэн Вант улс, Унгар улс нь гэрлэсэн хосуудад татварын хөнгөлөлт үзүүлж байна. Энэ нь нөгөө талаар залуу гэр бүлд дэмжлэг болж буй хэрэг юм.

Гэр бүлд боловсролын дэмжлэгийг хэрхэн үзүүлж байгаа талаар дурдахад Франц улс- хүүхдүүдэд хичээлийн шинэ жилийн тэтгэмж, БНСУ хүүхдэд олгох боловсролтой холбогдох зардлын дэмжлэгийг /тэтгэлэг, тусламж/ олгож, Унгар улс сурах бичиг үнэгүй олгож, оюутны зээл багасгах арга хэмжээ хэрэгжүүлдэг байна.

АНУ нь гэрлэсэн хосуудад Холбооны Засгийн газрын тэтгэлэг буюу оюутны холбооны зээл олгож байгаа нь гэрлэсэн хүүхэдтэй хосуудыг цаашид суралцах боломжоор хангасан явдал болж байна. Унгар улс ам бүл олонтой гэр бүл машин худалдан авах хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг бол БНСУ олон соёлт гэр бүлийг онцгойлон дэмжиж байна.

Гэр бүлд нийгмийн цогц үйлчилгээ үзүүлэх, төвийн үйлчилгээ, ээлтэй орчин бий болгох дээр БНСУ-аас туршлага судлах шаардлагатай байна. Тухайлбал, байна. Түүнчлэн гэр бүлд ээлтэй системийг хэрэгжүүлж буй

корпорацууд, аж ахуйн нэгж, байгууллагуудад үнэлгээ хийж, гэр бүлд ээлтэй байгууллагад гэрчилгээ олгох гэрчилгээ олгож, гэрчилгээтэй байгууллагуудыг урамшуулж байна. Мөн долоо хоногийн 3 дахь өдөр болгон ажилтнууд ажлаасаа яг тарах цагтаа гарч, гэртээ эрт харин гэр бүлтэйгээ цагийг өнгөрөөх “Гэр бүлийн хайрын өдөр” аян хэрэгжүүлдэг байна.

Иймд хуулийн төсөлд гэр бүлийг үзүүлэх дэмжлэгийг тодорхойлохдоо гадаад орны сайн туршлага бүрийг анхааралтай гүнзгийрүүлэн судалж, санаа авч, өөрийн орны нөхцөлд тохирсон төрийн дэмжлэгийг тодорхойлох нь зүйтэй юм.

ЗУРГАА. ЗӨВЛӨМЖ

Одоо мөрдөгдөж буй Гэр бүлийн тухай хуулиар хувийн эрх зүйд хамаарах гэрлэх, гэрлэлт дуусгавар болох, гэрлэлтийг хүчин төгөлдөр бусад тооцох нөхцөл, журам, эцэг, эх, хүүхдийн хоорондын харилцаа, тэжээн тэтгэх, үрчлэлт, хүүхдийг гэр бүлдээ авч хүмүүжүүлэх, асран хамгаалах, харгалзан дэмжихтэй холбогдсон харилцааг зохицуулдаг. Харин өнгөрсөн хугацаанд төрөөс гэр бүлийн ашиг сонирхлыг хамгаалах, хангах зорилтой гэр бүлийн онцлог, хэв шинжид тохирсон тусламж, дэмжлэг, нийгмийн ажил үйлчилгээ, үүнтэй холбогдуулан төрийн байгууллагуудын чиг үүрэг, эрх хэмжээг тодорхойлсон эрх зүйн орчин байхгүй байна.

Гэр бүлийн харилцааг хувь хуний асуудал гэхээс илүүтэйгээр улс орны нийгмийн суурь бүтэц болох гэр бүлийн тогтвортой байдлыг хадгалах, хамгаалахыг төрөөс анхаарч гэр бүлд тодорхой дэмжлэгүүдийг үзүүлэх, түүнчлэн гэр бүлийн гишүүдийн харилцаа тогтвортой байснаар тухайн улсын нийгмийн тогтвортой байдал хангагдах тул гэр бүлийн харилцаа, нийгэмшлийг тогтворжуулахад анхаарч гэр бүлд цогц нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг арга хэмжээ хэрэгжүүлэх шаардлага байна.

Манай улсын Олон хүүхэдтэй эхийг урамшуулах тухай, Эх, олон хүүхэдтэй эрх толгойлсон эх, эцэгт тэтгэмж олгох тухай хуулийг хэрэгжүүлж, уг хуулиар жирэмсэн болон 0-3 насны хүүхдээ асарч байгаа эхчүүдэд сар бүр тэтгэмж, ихэр хүүхдийн тэтгэмж, 4 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй эхийг Эхийн алдар одонгоор урамшуулж жил бүр удаа тэтгэмж олгох зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлж байгаа нь амьжиргааны түвшин харгалздаггүй, хүн амын өсөлтийг дэмжих, гэр бүлд чиглэсэн бодлого юм. Түүнчлэн өрхийн гишүүн тус бүрд очиж байгаа өөр өөр төрлийн тэтгэмжийг хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж дээр нэмж олгох, насан туршид нь олгож байгаа тусламжийн хэлбэрийг өөрчлөх гэх зэргээр сайжруулах шаардлагатай асуудлууд нэлээдгүй байгаа нь энэ тандан судалгаанаас харагдаж байна.

Дээрх асуудлыг шийдвэрлэх хамгийн зохистой шийдлийг олох зорилгоор урьдчилан тандах судалгааг хийж Аргачлалын 9-д заасны дагуу дараах зөвлөмжийг боловсрууллаа. Үүнд:

1. Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулж, гэр бүлийн харилцааны хувийн эрх зүйн орчинг сайжруулахаар ажиллаж байгаатай зэрэгцүүлэн Гэр бүлийг дэмжих тухай хуулийг шинээр боловсруулж, хамтад нь Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж, хэлэлцүүлэн батлуулах;

2.Хүүхэд, гэр бүл, эхчүүдэд чиглэсэн тэтгэмж, хөнгөлөлт үзүүлэхтэй холбоотой хуулийн эрх зүйн орчинг нэгтгэн нэг хуулиар зохицуулах хүрээнд хуулийн төсөл боловсруулах;

3.Одоогийн Олон хүүхэдтэй эхийг урамшуулах тухай, Эх, олон хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт тэтгэмж олгох тухай хууль тогтоомжийн хүрээнд олгож байгаа тэтгэмжийг Монгол Улсын хүн амын бодлого, цаашдын хэтийн төлөвтэй уялдуулан илүү сайжруулж, цаашид гэр бүлийн дэмжлэг болгох;

4.Хүүхдийн тоо, гэр бүлийн орлого, амьжиргааны түвшинд харгалзан өрх гэр бүлд чиглэсэн дэмжлэгийг уян хатан, хүртээмжтэй болгох;

5.Гэр бүлд бэлэн мөнгөн тэтгэлгээс гадна дэлхийн улс орнуудын жишгээр олон хүүхэдтэй гэр бүлийг дэмжих бусад салбарын бодлогоор дамжуулан үзүүлэх хөнгөлөлт урамшууллыг бий болгох;

6.Гэр бүлийг дэмжих хөгжлийн, нийгмийн үйлчилгээг хуулиар зохицуулж, хүн амын бүлэг тус бүрд бус гэр бүлийн гишүүд бүгдээр хүртэх цогц нийгмийн үйлчилгээг бий болгож хэрэгжүүлэх;

7.Гэр бүлд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээг тодорхойлох.

8.Нийгмийг гэр бүлд ээлтэй болгох, энэ талаар нийгмийг соён гэгээрүүлэх, төр, төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг чиглүүлэх, оролцуулах.

---oOo---